

P. 76-44

489652

SZELLEM ÉS ÉLET

s z e r k e s z t i:
BARTÓK GYÖRGY

BCU Cluj / Central University Library Cluj

4

SCHNELLER KÁROLY: A statisztika a kollektív lelkiismeret
szolgálatában.

MITROVICS GYULA: Az esztétika fogalma és főbb problémái.

MARÓT KÁROLY: Vallás és nép.

Elvek. — Könyvek. — Folyóiratok.

1939

SZELLEM ÉS ÉLET

SZERKESZTŐSÉGE; SZEGED, I. FILOZÓFIAI INTÉZET

BARTÓK GYÖRGY KEZÉHEZ: BAROSS-UTCA 2.

FELELŐS KIADÓ: BARTÓK GYÖRGY

MEGJELENIK ÉVENTE NÉGYSZER

ELŐFIZETÉSI DIJ:

EGY ÉVRE 8 P: EGYETEMI ÉS FŐISKOLAI HALLGATÓKNAK 4 P

FŐBIZOMÁNYOS: STUDIUM-KÖNYVKERESKEDÉS

BUDAPEST, IV., KECSKEMÉTI-U, 8.

E FÜZET MUNKATÁRSAI:

SCHNELLER KÁROLY : Szeged, Egyetem.

MITROVICS GYULA : Debrecen, Egyetem.

MARÓT KÁROLY : Budapest, C.V. Léigrády Kiadó, 52.

A CIMLAPOT TERVEZTE BUDAY GYÖRGY

III. ÉVFOLYAM 1939. 4 SZÁM.

SZEGED, 1939. DECEMBER.

**SZELLEMI
ÉS
ÉLET**

**s z e r k e s z t i:
BARTÓK GYÖRGY**

BCU Cluj / Central University Library Cluj

HARMADIK KÖTET

SZEGED

1939

A statisztika a kollektív lelkiismeret szolgálatában

Székfoglaló előadás a Ferencz József Tudomány Egyetemen.
1939 szeptember 20-án.

Mielőtt tulajdonképpeni tárgyamra térnék, nem tudok, de nem is kívánok tartózkodni bizonyos *szubjektív* jellegű vallomásoktól, amelyeknek talán az előadás székfoglaló jellegére tekintettel van is jogcímük a nyilvánosság kereséséhez.

I. Így mindenekelőtt a hagyományokhoz híven megemlékezem *tanszéki elődőmről*, sőt — tekintve azt, hogy a tanszék régebbi betöltőivel mind személyes, mind pedig tudományos kapcsolataim elég régi keletűek, — *elődeimről*. Időrendben Kenéz Béláról, Laky Dezsőről és vitéz Surányi-Unger Tivadarról. Kenéz Bélának még Kolozsvárott voltam munkás hallgatója; Laky Dezső készítette elő a Ferencz József Tudományegyetemmel való közelebbi kapcsolatomat: magántanárságomat, Surányi-Unger Tivadar nyilvános tanárságomat. Így mindhárom tanszéki előd-höz a *köszönet és hála* szálai fűznek.

Nagyobb feladat volna az elődök *tudományos jelentőségét* megvilágítani. A magyar tudomány olyan fényes reprezentánsai ők, hogy méltatásukra egy rövid óra alig volna elegendő. De még ha nem is kerülnék időzavarba, oly sok előismeretet tételezne fel a *szakszerű méltatás*, amennyi a II. éves kezdő hallgatók túlnyomó részénél feltehetőleg nincs meg s ezért egy ilyen előadás aligha volna igazán építő hatású. Eppen ezért azt az éppen nem könnyebb feladatot választottam, hogy egészen kevés szóval igyekezzem lehető jellemzőt, *emlékezetbe* vésődöt mondani jelentőségükről.

Kenéz Béla a két elhatározóan fontos munkamező: a *nép* és a *föld* bonyolult kapcsolatainak és a nemzetiségek, a halandóság, a város és vidék statisztikájának vizsgálója: a *szó mestere*, akinek beszéde nagysodró, megállíthatatlan folyamathoz hasonló;

szóképekben gazdag előadása az érdeklődést felcsigázta, az ambíciókat sarkallta.

Laky Dezső a statisztika majd minden ágát művelte, csodálatosan gazdag, Körösy József óta magában álló termékenységgel és a látszólag távolálló kérdések szerves összefüggései iránt való fölényes érzékkel. Vita-készsége és éles logikája a damaszkuszi penge villogását juttatja eszünkbe.

Surányi-Unger Tivadar munkásságának túlnyomó része a rokonszektudományra jutott. De Budapest gazdasági szerepének és a magyar jólét kérdéseinek elemzésével a magyar statisztika történetébe is beírta nevét. A tudomány öt világrészre kiterjedő egybekapcsoló *univerzalizmusát* magyar földön eddig senki úgy ki nem fejezte, mint ő — írásaival és életével egyaránt.

Mindhárman *gyakorlati érzékkel* megáldottabbak, semhogy csak kutatók és előadók maradjanak, de mindhárman *kifejezetten* tudósok ahhoz, semhogy mint politikusok vagy kormányzati teendőkkel megbízottak be ne állítsák tudományos fegyverzetük gazdag kellékárát egyéb feladataik megvalósítására. A tiszta tudományok »mi van?» és »miért van?» kérdései mellett behatóan érdeklí mindhármukat az alkalmazott tudományok »mi legyen?» kérdése. És e kérdésre hatalmas felkészültséggel tudnak felelni.

Ily rövid, a felületesség ódiúmat szinte kihívó ismertetésből is bőven kitetszik, hogy nem kicsiség ilyen elődök nyomába lépni! Munkás örökük sokra kötelez. Igen sokra!

E pillanatban — úgy érezzük — kötelez arra is, hogy számot vessek röviden azzal a kérdéssel: vajjon mit is jelent *nekem* az egyetemi tanárság és miben látom feladatomat, mivé szeretnék fejlődni az előttem álló idők során?.

Egészen kevés szóval kifejezhetném mindezt, hogyha a hallgatóságban azok volnának többségben, akik húsz hosszú év előtt is már az egyetem kötelékében állottak, vagy akik ismerték — tanításain keresztül — *Édesatyámat*, aki sokunk szemében az egyetemi tanár-eszmény megtestesítője és az egyetem gondolatának és életérdekeinek áldozatkész harcosa volt. Ha — ismétlem — azok volnának többségben, akkor egyszerűen azt mondanám, — amintohogy mondom is — ime, itt van Az, akit követni kívánok, mint az igazság keresője és hirdetője, — ha hijján is annak a töretlen lendületnek, annak a káprázatos és elkápráztatni soha nem akaró, sokoldalú tudásnak és a szeretettel áthatott, az apostolok mértékével mérhető szuggesztív erőnek és jóakaratnak, ami az Ő sajátja volt.

Igy azonban kissé bővebb kell, hogy legyenek.

Vallván és tapasztalván, hogy »boldogok azok, akik éheznek és szomjúhozják az igazságot», ígérem, hogy az igazság belső felszabadulást hozó és minden külső tekintélytől független kutatása lesz az első feladatomban. Természetesen ezzel együtt

a kutatás eredményeinek minél hiánytalanabb közlése is. Az igazságkeresés a beszéd és a közlés ereje nélkül: égő gyertya — véka alá rejtve. A felismert igazságot meg éppen elhallgatni egyenlő — mint Berda-val együtt Babits mondja — az »írastudók árulásával». Vallom, hogy a tiszteletért vállalni kell a veszély-kockázatot is. Nem jöhet olyan idő, hogy a társadalom legszabadabb tekintély-pillére, az egyetemi tanár elnémuljon, vagy éppen külső tekintélyek érdekei szerint szolgálja tudományát. Ez esetben a tudós már nem az igazság szolgája, hanem annak kiszolgáltatója. A közvélemény nádszál-ingadozású irányítója pedig olyan, mint a megízeltlenült só. Vallom, hogy elsősorban én vagyok az ifjúságért és nem ők énérettem. Őket építő és alkotó munkatársaimnak tekintem. Nem kívánom, hogy kritika nélkül higgyék el azt, amit mondok, sőt igen örülök megnyilatkozó kritikájuk bátorságának, mint a fejlődés éltető kovászának. Vallom sokakkal együtt, hogy csak így jön létre elsajátított tudás, ami sokkal több, mert maradandóbb és gyümölcsözőbb az egyszerűen befogadott automata-tudásnál. Nem én akarok tekintély lenni, de szeretném, hogyha az általam hirdetett és meglátott igazság nőne tekintéllyé azok szemében, akik azt elfogadják, a gátlástól ment és kivált a szemináriumi munkásság során, de egyéb alkalmakkal is előadható aggályok eloszlatása után. A bölcsesség elvetésének luxusa lenne magamat olyan okosnak tekinteni, hogy ne tanulhatnék a legkisebb képességűnek látszó tanítványtól. Szeretném, hogyha az általam közvetített igazságok nemcsak az ítélőerővel párosult tudásszomjat fokoznák, de a felelősségérzet és a lelkiismeret fákllyafényét, vagy legalább is mécsesét meggyújtják. A legtöbb társadalomtudomány kiváltképpen alkalmas arra, hogy az émbertársakhoz kötő szeretet szükségét és szépségét hirdesse. Bár nem hiszem, hogy Leonardo da Vincinek van igaza, amikor kiélezetten így fogalmazza az ismeret gyümölcsét: »a szeretet a megismerés leánya.» Inkább fordítva. Mindazonáltal van kölcsönhatás. Ez azután az Európa üszkös romjain és sebein átvészelő jövő nemzedék termékeny nevelőjévé teheti a társadalomtudóst, akinek tanítványaiiba átplántálódó igazságszeretete dinamikus erőket mozgathat és az ifjúság szükséges nagyratörését és új-keresését élesztheti, viszont tárgyilagos kritika-kötelezettsége az elhamarkodott cselekedetekkel szemben felvértezheti.

Ime, körülbelül így látom ma tanári hivatásomat.

II. Az egyén felelősségével és lelki problémáival szemben azonban témám tulajdonképpen a *közösségnek* önmaga iránti felelősségét és ezen belül a statisztikai szerepét volna hivatva tárgyalni.

Mielőtt azonban ezt tennők, röviden a *statisztikáról* kell

szólni, hogy tájékozódjunk nagyjában tudományunknak mibenlétéről és — sokszor oly gyökeresen félreismert — feladatáról. A folyó félévben úgys a módszertanról lesz szó s így a most csak vázlatos keretek *hézagait* kellőleg megtöltjük majd tartalommal.

Míg a tételes, történeti és bölceleti *jogtudományok* a társadalom azon szellemi életnyilvánulásaival foglalkoznak, amelyek a társadalomban élő ember magatartását és a közület szerveihez való viszonyát szabályozzák, addig a szorosabb értelemben vett *társadalomtudományok* magával a társadalommal foglalkoznak. Ezekben belül is a *statisztika* az indukció társadalomtudományi szempontból legtárgyilagosabb fajanak, a *tömegészlelésnek* a segítségével igyekszik megismertetni bennünket a társadalom nagyságával, lényeges tulajdonságok szerinti összetételével, valamint a társadalomnak tömegészlelés útján számbavehető életnyilvánulásaival. A *leíró* statisztika megelégszik ennnyivel. A *kutató* statisztika *tovább* megy egy lépéssel és igyekszik felderíteni azt az összefüggést, amely a társadalmi tömegjelenségek közt fennáll, illetve azokat a legkülönbözőbb, esetleg a tömegészlelés körén kívül fekvő erőket és okokat, amelyek a kérdéses társadalmi tömegjelenségeket előidézlik.

Itt csak megemlítve a statisztikai törvényszerűség jellegzetességét, érvényességének a feltételeit, jelesül a nagyszámok törvényét, csak megegyszer összefoglaljuk a statisztika meghatározását a későbbiek kedvéért: — ezek szerint *ez az a tudomány, amely a társadalom összetételét, változásait és számok útján mérőzhető jelenségeit a tömegészlelés segítségével vizsgálja és a jelenségekben megnyilvánuló szabályszerűségeket — ezek okaival együtt — megállapítja.*

A statisztika tudomány-jellegét egyesek még ma is kétségbe vonják, leíró ismeretek halmazát, vagy csupán módszert látván benne. A kérdés nyilván azon fordul meg, hogy *mit tekintünk tudománynak* és hogy vajjon a tudomány kellékeinek a statisztika — már csak fenti definícióból kitetszőleg is — mennyire felel meg? Ha tudomány alatt azt a *rendszerben egységesített és tudásállományunkat gazdagító ismeretanyagot* értjük, amelynek *módszeres* művelője a felfedett tények megállapításán kívül azok *magyarázatát* is feladataiul vallja, akkor ezen, nézetünk szerint elég szigorú meghatározás távolról sem tudja kizárni a statisztikát a tudományok birodalmából.

Ezek szerint tehát a tudomány-kellékek: I. Rendszer. II. Módszer. III. Új ismeret. IV. Okszerű kapcsolat felállítása a módszer alapján.

I. Nem vitás, hogy a statisztika tárgyát felölelő tömege-

sen fellépő jelenségek rendszerbe foglalhatók. Ez alapon a statisztika rendszere szerintünk a következő:

1. Elmélet.
 - a) A statisztika technikai része (felvétel, észlelés).
 - b) A statisztika matematikai része (feldolgozás és megvilágítás).
 - c) A statisztika logikai része (a tudományos elemzés).
 - d) A statisztika története.
2. A népesség tömegjelenségei.
 - a) Az álló népesség.
 - b) A népesedési mozgalom.
3. A morális élet tömegjelenségei.
4. Az intellektuális élet tömegjelenségei.
5. A gazdasági élet tömegjelenségei.
 - a) Fogyasztás.
 - b) Termelés.
 - c) Forgalom.
 - d) Jövedelemeloszlás.

6. Az állami (közületi) élet tömegjelenségei.

II. A statisztikának a *tömegészlelés* — mint az indukciót előkészítő eljárás — a *sajátos módszere*. Ez úgy a térben (horizontálisan, nemzetközi viszonylatban), mint időben (vertikálisan, egy jogterületen belül visszatekintve) lehetővé teszi a tömeges indukciók egész sorozatát.

III. A statisztika bőven ontja az *új ismereteket*, tényeket, amelyek általános érvénnyel és hasonló bizonyossággal más úton, vagyis a tömegészlelés elejtésével *nem* volnának megállapíthatók. A statisztika tömegészlelései nélkül egyáltalában nem volna tiszta képünk arról, hogy a különböző társadalmak miként *tagozódnak* életkor, vagy családi állapot, nemzetiségek, stb. szerint. De az egyes foglalkozások szerepét, a soraik közt meglévő társadalmi rétegződés időbeli alakulását, a tőke koncentrálódás mérvét, a közületi szükségletek változó szerepét, stb. stb. a statisztika végeláthatatlan kombináció-lehetőséget felölelő tabellái nélkül aligha tudnók még csak áttekinteni is.

Ezeknek az ismereteknek az értékét fokozza az, hogy a statisztikai megfigyelés folytonossága révén az *időbeni* visszatekintés éppenúgy lehetséges, mint a *nemzetközi* összehasonlítás. Mindezek alapján azonban még mindig nem lehetne nyugodt lélekkel tudománynak tekinteni a statisztikát, ha nem tudnók azt, hogy

IV. A statisztika ok és okozati viszonyban álló szabályszerűségek felállításával *magyarázni* tudja a tömegészlelés útján

megállapított tényeket, új ismereteket. Jóllehet a statisztika mint tudomány elég rövid multra tekinthet vissza, mégis szép számmal mutat fel ilyen u. n. társadalmi törvényszerűségeket. Tény ugyan, hogy ezek között akad sok olyan is, mely csak nagy megszorításokkal érvényes, de vannak olyanok is, amelyek nem állanak nagyon messze érvényesség tekintetében a természeti törvényszerűségektől. Csak néhányat sorolunk fel ezek közül:

A statisztika mutatta ki azt az okozati összefüggést, amely fennáll a *terméseredmények* és a *népmozgalmi jelenségek*, kivált pedig a *házasságkötések* között: agrár jelleű társadalmakban a házasságkötések száma párhuzamosan emelkedik a jó terméssel, apad a silány hozammal karöltve. Más országokban az ipari termelés, a bankbetétek összege, vagy a vasúti áruforgalom és másrészt a népmozgalom közötti elég szoros kapcsolatokra mutatott rá a statisztika.

A statisztika derítette fel azt az összefüggést, amely egyfelől a *csecsemők táplálásmódja* és azok *halandósága* között mutatkozik, kimutatván az anyatejvel tápláltak sokkal jobb felvérteztségét, a dajka-, vagy az állati tejjel, avagy éppen egyéb mesterséges tápszerrel táplált gyermekek nagy halandóságával szemben.

A statisztika mutatott rá arra a kapcsolatra, amely egyfelől a *laksűrűség*, és az *építkezésmód*, másfelől bizonyos *halálok* pusztításának gyakorisága között fennáll, kimutatván, hogy a túlszűfolttság és a földes padló a *gümőkóros* és *reumás* megbetegedések és halálozások számát mily nagy mértékben fokozza.

A statisztika tabellái vetítettek fényt arra az összefüggésre, amely megállapítható egyfelől a *latifundium*, másfelől a *népszaporodás*, különösen pedig a *népsűrűség* közt, kiderítvén azt, hogy — ha nem is a születések gyakorisága, — de a terület *népességkonzerváló* képessége és így a vándormozgalom egyenlege sokkal kedvezőtlenebb ott, ahol a nagy és óriás birtoktestek dominálnak. Ebben itt jóval kisebb a népsűrűség, mint ott, ahol a törpe- és kisbirtokok játszanak döntő szerepet. A statisztika látta meg azt a kapcsolatot, amely a *jövedelem* változása és a *szükségek* mennyiségbeli és minőségi módosulása között fennáll: a kereslet rugalmassága és a vásárló erő szabatos megmérése is nyilván statisztikai feladványok megoldásával lett lehetségessé.

A statisztikának köszönhetőek azok a társadalmi törvényszerűségek, amelyek a műveltség és az élet elleni deliktumok közt észlelhető diszproporciót elizmust igazolják, nemkülönben azok is, amelyek a válság és önquilkosságok, másrészt a jó konjunktúra és a baleset-gyakoriság közt felállíthatók.

A statisztika tisztázta azt a kapcsolatot, amely fennáll a

családi állapot és a halandóság közt, kiderítvén azt, hogy a nők férfiak halandósága nagyban-egészen felakkora, mint a hasonló korú nőtleneké. Arra az ellenvetésre, hogy ez feltehetőleg a nők családi állapotuk rendezettebb anyagi viszonyaival függ össze, reá mutatható a statisztika arra, hogy a már házassági kötelekben élt özvegyek halandósága megközelítő mértékben éppen úgy túlszárnyalja a nősekét, mint a nőtlenekét. Megint azután arra az ellenvetésre, hogy ez csak onnan van, hogy az elhalt házastárs valamely fertőző betegsége az együttlét során megtámadta az özvegyen maradottat, hivatkozik a statisztika a törvényesen elvált férfiaknak legalább szintén kétszeres mortalitására, — beigazolván ezzel a házasság életkonzerváló hatását.

A statisztika nélkül nem igen tudnók méltatni szabatosan az egyes foglalkozások egészségügyi szerepét, tekintve, hogy a statisztika tisztázta a megbetegedés és elhalálozás valószínűségét az egyes foglalkozások körében; ezzel megbecsülhetetlen szolgálatot tett a vállalati, illetve társadalmi biztosítás ügyének. A statisztika szögezte le azt a kérlelhetetlen szigorú, bár az idők folyamán a részletekben némileg módosuló számszerű összefüggést, amely az életkor és a halandóság gyakorisága közt fennforog.

A statisztika hívja fel a figyelmet az állatlétszám (kiváltképpen az istállózott szarvasmarha-létszám) és a terméshozam közötti kapcsolatra, vagy pedig — hogy egészen más térre menjünk, — a munkanéveltség és a kriminalitás, az éghajlat és az egyes bűnformák elterjedtsége közötti kapcsolatra, kimutatván, hogy délen a személy és társadalom, míg északon a vagyon elleni bűncselekmények mutatkoznak sűrűbben.

A statisztika fáradságos munkával rögzítette meg azt a kölcsönös kapcsolatot, amely a születések gyakorisága és a csecsemőhalálozás nagysága közt fennáll; a gyermekszámmal karöltve nő a csecsemőhalandóság mértéke. Másrészt ahol sok az idő előtt lehulló gyümölcs, ott dusabb a vágy az elvesztett sardjék pótlására.

A statisztika mutathat rá arra, hogy az időjárásnak függetlenül is, de a vele együtt járó terméshozammal együttesen milyen hatása van a gyermekhalandóság időbeli alakulására.

A statisztika kapcsolatkereső és vesződéses munkája igyekszik — egyre növekvő sikerrel — világosságot vetíteni arra a bonyolult szövedékre, amely a női termékenység szinte szakadatlan csökkenését, az egygyermekrendszert a társadalom egyéb, számokkal nem is mindig ellenőrizhető tüneteihez fűzik. (Foglalkozás, társadalmi rétegződés, birtokmegosztás, népességszerkezeti felépítés, műveltség, talaj, művelési ágak szerepe, öröklési rend, megélhetési index, faji degeneráció, erkölcsi defektusok, stb.) A statisztikával mérhetjük le a gyermekhalandóság területi és időbeli alakulásának észlelése során a módosító tényezők kö-

zül pl. a műveltség, az orvosi ellátottság, a társadalmi rétegződés, a klíma és az építkezési mód beteloyását, egymással való konkurrálását.

A statisztika kapcsolat-felfedező szolgálatait veszi igénybe mind sűrűbben — nem egyszer tételei szabatos megfogalmazása érdekében is — a *közgazdaságtan*, amikor pl. a kapitalisztikus termelési rend konjunktura hullámain, valamint azok hatásait magyarázza. A nyers vas- és széntermelés nemcsak jelzője a bekövetkező jó konjunkturának, hanem többnyire oka is. A kezdődő lendület, a nagy konjunktura, a válság és a pangás okainak és kihatásainak kimutatása és prognosztikonok felállítása statisztikai tömegszelzés nélkül aligha sikerülhet.

Mindezek alapján világos, hogy a statisztika éppen nemcsak ismerethalmaz leíró közlése, hanem a *logika szigorú alkalmazásával dolgozó magyarázat-lehetőség is*. Az adatfelvétel egyre javuló technikája alapján ezzel a lehetőséggel a statisztika él is és — mint azt Anatole France a »Fehér kövön«-ben már oly régen és szellemesen megokolta — megjósolta — mind nagyobb szerepet játszik a tudományok birodalmában.

Hogy ez a szabályszerűség-felállító munka mennyire *verejtékes*, hogy milyen nagyok a *kisértések* és hogy a konkurráló és ellentétes *zavaró tényezők* mily könnyen tétütra vezethetnek, erről majd a legközelebbi két órán lesz bőven szó. Úgyszintén a *zavaró faktorok kiküszöbölésének* a módjairól is. Azt is csak éppen megemlítem, hogy a szabályszerűségeknek tudományos becspén kívül szinte beláthatatlan *gyakorlati* hasznuk van. Az életviszonyok szabályozása — e kapcsolatok ismerete nélkül — olyan, mint a homokra épített város. Ellenben a társadalom szövevényes kapcsolatainak az ismerete szikla, amelyre nyugodtan lehet építeni. Még ha megengedjük is azt, hogy maguk ezek a kapcsolatok is idővel módosulnak. A *törvényhozás*, a *kormányzat* és általában a szabályalkotás éppen a statisztika által megoldott és egyre bővebben felvetett szabályszerűségek ismerete alapján *egyre inkább tudományos tevékenységgé mélyül*. Néha a célkijelölések is, de főleg az eszközmegválasztásra nézve a statisztikai kauzálítások elhatározó fontosságúakká nőnek.

Ha tudom, hogy a latifundium hatása népritkító és proletarizálódásra vezető, akkor számukat nem fogom növelni és kiterjedésüket nem fogom megrögzíteni. Ha tudom, hogy a vásárlóképeség emelkedése milyen üdvös a családalapításra és a gyermeknemzésre, akkor szinte le tudom mérni azokat az előnyöket, amelyek egy általános többtermelési politika helyes eszközeit kíséri. Viszont, ha tudom, hogy az állattartás és a terméshozam közt milyen az összefüggés, akkor export politikámat, a takarmány termesztés és a mezőgazdasági termelés átalakításának

kérdését messzebb ható és messzibbnéző eszközökkel fogom irányítani, mint ezen felismerés nélkül; nem fogok feltétlenül örövendeni a marhakivitel »kedvező» eredményeinek stb. Ha tudom a lakásdefektusoknak az egészségre és élettartamra gyakorolt hatását, akkor nemcsak lakásrendészetem, de lakásépítést siettető eszközeim is szélesebb ívelésűek és mélyebb járatúak lesznek, mint anélkül. Ha sikerül kimutatnom, hogy a szakirányú mezőgazdasági iskolát végzettek munkateljesítménye és üzemeiknek jövedelme mennyivel nagyobb, mint a gazdasági képzettség híján lévő társaié, akkor ezzel iskolapolitikánknek nyilván új célokat jelölök ki, olyanokat, amelyeknek a nyomán a szakirányú iskolák építésére kiadott befektetések termelékenységét ad oculos lehet bizonyítani.

Az oly kérdésekben való felelőtlen kijelentéseknek, kortesizű szólamoknak, vagy odavetett állításoknak, amelyek a társadalom jóléte és lelki rendje szempontjából nem közönyösek, alig van konstruktívabb ellensége, mint a lelkiismeretesen kezelt és megvesztegethetetlen statisztika.

III. Azon *okozatos összefüggések*, amelyeket az imént felsoroltunk, jéformán egytől-egyig olyanok, hogy a társadalom *jóléte és lelki békéje* szempontjából éppen nem mondhatók közönyöseknek. Sőt e tények *mikénti alakulása* iránt a társadalom *feletőbb érdekelve* van. Annál inkább: minél tökéletesebb a társadalomban a *közösségi érzés*. Mivel pedig ez az utóbbi az idők folyamán gyors fejlődést mutat és mivel a társasodással kapcsolatos állami beavatkozás ezidőszerint növekedő tendenciájú: a statisztika által felderített szabályszerűségek a közösség-érzületnek (nem merném csupán közvéleménynek mondani, mert annál több) fokozódó visszahatását fogják kiváltani. Több ez pusztán érdeklődésnél. A társadalom *jólétéért* és — hogy úgy mondjam — *lelki egészségéért* való *felelősségérzet* az, ami a *közösségi lelkiismeret* tartalmát kiteszi.

Nem kell közelebb fejtegetnünk azt, hogy a különböző szaktudományok tárgyköre és az ezekből feldolgozott tételek meglehetősen különbözőképpen váltják ki ezt a szociális érzületet és különbözőképpen hatnak a közösség iránti felelősségérzés kibontakozására, a társadalom lelkiismeretének a megmozgatására. Van-nak e tekintetben érzékenyebb, színezettebb és kevésbé érzékeny tudományok.

Nem mernők éppen állítani azt, hogy az u. n. *tiszta tudományok*, amelyek az öncélúság elve alapján csak összefüggéseket, tényeket kutatnak, színtelenebbek volnának, mint az u. n. *alkalmazott tudományok*, amelyekbe belejátszik a cél fogalma is, amelyeket ezért normatív tudományoknak hívnak.

Inkább a szerint állíthatnánk fel bizonyos rangsort, hogy a szaktudomány által vizsgált kérdéscsoport mennyire érinti a társadalomnak többé vagy kevésbé fontos érdekeit és hogy vajon azok a tények, amelyeket az illető tudomány feldolgoz, emberileg illetve közületileg *változtathatók-e*, vagy *sem?* Így pl. a csillagászat csodálatos szabályszerűségei, — jöllehet, nagy dolgokra: a tömegvonzás törvényére, a világmindenségben való nagy egyensúly törvényére tanítanak — a közületi aktív lelkiismeret megmozgatására alig alkalmasak. Ugyszintén az összehasonlító nyelvészet, vagy akár a geológia tényei sem, amelyek az emberi társadalom felelősségérzését nem tudják felkorbácsolni.

Ellenben már a filozófia egyes részei, így különösen az értékítéleteket fogalmazó ethika és esztétika tételei már érinthetik a társadalom lelki rendjét és ezzel érdekeit, ami azután bizonyos közvéleményszerű és érzületszerű reagenciákat válthat ki ezekkel az ítéletekkel szemben. Fokozottabb mértékben áll ez a pedagógiára.

A jog- és államtudományok közt a jogelmélet, a politika (beleértve a közigazgatás politikáját is) és a büntetőjog azok, amelyeknél ez a közérzületi visszahatás, a kollektív lelkiismereti kérdések leginkább előtérbe nyomulnak.

Fokozott mértékben áll ez a szorosabb értelemben vett társadalomtudományokra. Az értékelő, célkitűző *közgazdaságtan* és még ennél is fokozottabb mértékben a *statisztika* egyenesen *gyűjtőtelepe* és erjesztője azoknak az érzületi visszahatásoknak, amelyek tisztultabb formájukban a társadalom felelősségérzésének megerősödésére és így a kollektív lelkiismeret mozgásbahoatalára vezetnek.

Pedig a statisztika feltétlenül u. n. *tiszta*, vagyis ténytudomány. Tételei minden célra való tekintet nélkül érvényesek. És mégis (sőt merjük mondani: éppen ezért!) felderített igazságai egészen félelmetesen mozgásba hozhatják a közületi érzület, felkelthetik és finomíthatják a felelősségtudatot. A tények, a mögöttük fennálló okok és méginkább a közvetlen okok okai. A statisztika által felderített új ismeretek vitathatlan tudományos becslésen kívül éppen azért nagyon értékesek, mert a tiszta értelmi mérlegelés mellett az *érzelemre* és ezen keresztül az *akaratra* is serkentőleg hatnak és így a *szociális lelkiismeretnek* a felkeltői. Szociáletikai értéke ezért felbecsülhetetlen. A termékenyítő önelégületlenség révén a javító szándék éltetője a statisztika, amely a kollektívum elégületlenségének tényét és okait feltárja; ezáltal nemzetnevelő és nemzetemelő faktorrá lesz.

Pl. nemcsak érdekes, de egyben mélyebb érzelmeket és kép-

zettársító önvádakat támaszt az az egyszerű adat, hogy Magyarországon 100 újszülött közül még mindig 13—14, Németországban 6—7 és Hollandiában alig 4 hal meg első születésnapjának megélése előtt. A »miért?« kérdését és a nemzetföltés érzését szintűgy felkelti az a tény is, hogy Magyarországon a fejenkénti cukorfogyasztás évente 11—12 kiló, míg Angliában és az Észak-amerikai Unióban és Hollandiában 40—50 kg. közt váltakozik.

Messzemenő képzettársításokat kelthet az a tény is, hogy Magyarországon a szarvasmarhaállomány a lélekszámhoz viszonyítva alig kétharmada a németországinak, az őstermelő lakossághoz képest pedig még éppen csak jó kétötöde és mégis Magyarországot exportál szarvasmarhát és Németország importál. Hogy nálunk egy lakószobára átlagosan 2.6 lakó jut, míg egyes nyugati államokban alig több, mint egy. Ez szintén olyan adat, amely nemcsak az értelemhez szól, de az értékelő érzelemhez is a változtató akarathoz is. Vagy ha azt vesszük, hogy a visszaeső büntetések és a fiataikorú elítéltek alig egy-két országban játszanak akkora szerepet, mint nálunk és kivált, hogy gyarapodásuk milyen kirívóan nagy és ha megint figyelembe vesszük azt, — egészen más jelenségkörből hozva fel példát — hogy a kellő időben házasulók aránya milyen nagy mértékben visszaesett, és hogy az egzisztenciaalapítás korhatára mennyire kitolódott, akkor társadalmi szerkezetünkben, annak felépítésében rejtőzködő és nyilván a gazdasági világválság által csak fokozott bajokra világítanak rá e számok. A felelősség kérdése felvetődik.

Ha látjuk, hogy nálunk a születési arány a századfordulón tapasztalt 38 pro mille-ről 19—20 közé esett, (sőt a statisztika a maga finomabb módszervizsgálataival kimutatja azt is, hogy voltaképpen a terméketlenedés folyamata még fenyegetőbb) és ugyanakkor szemünk elé tárja azt, hogy Jugoszláviában, vagy Romániában a születési mutató még mindig a 30 ezrelék körül jár, akkor nemcsak az okkereső és okkiküszöbölő kutató munkának ad ez gazdag indítékot, hanem bizonyos vádkomplexumokat is támaszt.

Amikor megállapítja a statisztika, hogy pl. Dunántúlon — még az egykétől sújtott vidékeken is, — de főleg egyebütt, a magyar őstermelő lakosság társadalmi rétegződése egészségtelen, nem elég az izmos kisbirtok és sok a proletár, — szemben a németésséggel, — akkor a befelé forduló faji lelkiismeret és vizsgálat csendessége és a mindenáron való segíteni készség zaklató kopogtatása kell, hogy kövesse a tény megállapítását. Minél egészségesebb a

Schneller K.: 'A statisztika a kollektív lelkiismeret szolgálatában.

közvélemény, minél kevésbbé megmérgezett az alaptalan önelégültség tunyaságától a nemzeti közérzület.

Ösztökélők az ilyen számok a *javításra*, a Széchenyi szellemében haladó kollektív *önismeretre* és az evangélium szelleméből folyó egyéni és kollektív *tökéletesedésre*. Amiként egyéni tökéletesedés nincs hiba- és bűnbevallás nélkül, úgy a kollektívum is reászorul erre. A statisztika az, amely ehhez segíti; a statisztika az, amely egy részletes, egyetemes és a közület egészére kiterjedő gyűnéshöz hasonlítható.

Schneller Károly.

Az esztétika fogalma és főbb problémái

Az »esztétika« elnevezés használatában nálunk bizonyos eltolódás történt, még pedig nemcsak a hétköznapi nyelvben, hanem az irodalomban is. Célszerű lesz ezért az esztétika fogalmát elemeznünk, hogy meggátoljuk magyar tudományos életünkbe is a hibás értelmezés átszüremlését.

Az esztétika fogalma évezredekkel megelőzte a róla elnevezett külön tudomány megszületését. A bölceleti esztétika fogalmkörébe tartozó kérdések már foglalkoztatták a gondolkozókat, mielőtt Baumgarten Leibniz-Wolf bölceleti rendszerének kereteiben esztétika névvel az új tudománynak első, meglehetősen felszeg alapjait lerakta volna. Elmondhatjuk tehát, hogy az esztétika története valóban megkezdődik, — még pedig egyébként nem minden dicsőség nélkül — már jóval születése előtt.

A szép fogalmáról, valamint a műélvezet és műalkotás törvényszerűségeiről való elmélkedés nyomon követi a tudatos műalkotás megindulását, tehát csaknem egyidejű magával a művészettel és irodalommal. Ez az elmélkedés pedig egyszerre két irányban halad: magából a műtárgyból kiindulva, közvetlenül ahhoz fűzve az észrevételeket; másfelől pedig általában a szépnek és a széphatásnak egyetemesebb törvényszerűségei irányában. Ez már eleve kijelöli az idetartozó tudományos tevékenységnek két csoportját, mely lassanként két külön tudománykorré bővül. Az irodalom körében az írásművek elmélete már az ókori klasszikusok alkotásai körül kifejlődik, hogy kiegészítse a nyelvművészet eszközéről szóló stilisztika eredményeit. De más művészetek körében is történnek érdemes kísérletek arra, hogy a műalkotás belső törvényszerűségeire rávilágítsanak. Elég, ha a görög szobrászat köréből a kanonikus kutatásokra, Aristoteles poétikájára és az *Ars poetica*-ra, valamint a római építészet multjából, Vitruvius könyvére mutatok rá. Egészen gyakorivá válik ez a törekvés a reneszánsz idején, még pedig mind délen, mind északon; amott Leon Battista Alberti és Leonardo, emitt Dürer Albert és mások munkásságában. Eme törekvések mind sűrűbbek és rendszeresebbek lesznek; végül a kísérletek eredményeül úgyszólván saját szemünk láttára, itt is megszületik a rendszeres műelmélet.

A fogalmak tisztántartása érdekében tartózkodom attól, hogy ezt az új tudományt egynek vegyem a művészetek bölceletével. Mert az, amit Taine művelt *philosophie de l'art* néven, a

művészetek fejlődésének, helyi és időbeli eltéréseinek a milieu-elmélet alapján erősen elmélyített magyarázata ugyan, mégis távol áll az esztétika törvényszerűségeinek egyetemességétől és elvont jellegétől. Itt sok függ a szó értelmezésétől. A filozófia jelentését a magyar »bölcselet« kifejezés világosan megjelöli. Ha ebben az értelemben vesszük, a »művészetek bölcselete« nagyon közel kerül az esztétika fogalmához, bár mégsem lehet azonos, vele, mert erősebben hangsúlyozza a gyakorlati alkalmazás lehetőségeit. Ellenben Taine értelmezésében semmivel sem több, ha nem kevesebb, a művészetek elméleténél, közelebről pedig emez elmélet evolúciós jellegű kifejtésénél. Azért a magam részéről is helyesnek tartom a »művészetek bölcselete« és »esztétika« fogalmának a szétválasztását és azt az óvatosságot, amelynek a szóhasználatban is meg kell nyilvánulnia. Ez érvényesül nagyon helyesen — kongresszusi határozattól is támogatva — a Dessoir alapította folyóirat elnevezésében is: *Zeitschrift für Asthetik und allgemeine Kunswissenschaft*. Tovább tagolódik a fogalom, ha a művészetek bölcseletétől még a műelmélet fogalmát is meg akarjuk különböztetni. Most azonban nem feladatom a »műelmélet« és »művészetek bölcselete« fogalmának és problémakörének a részletes taglalása.

Az azonban már az eddigiekből is kitűnik, hogy eme rokon tudományok körében egy bizonyos fölfelé emelkedő hierarchikus rendről van szó, mely elsősorban az egyes műalkotások és műfajok értelmezésére és értékelésére támaszkodva a műelméleten át az esztétikában, vagy más felfogás szerint a művészetek bölcseletében tetéződik. Az esztétika körének azonban sokkal tágabbnak kell lennie, mint a művészetek bölcseletéé.

Eme vizsgálatok körében, — mint már az előbbiekből is kitűnik — két terület a legélesebben elkülöníthető egymástól; egyfelől a műtárgy és annak a hatása, másfelől az egyetemes elvek és törvényszerűségek területe. Ez utóbbiaknak, tehát az egyetemes elveknek, az egybefoglaló vizsgálata az esztétikának a feladata, különös törekvéssel arra, hogy emberi tudásunk egyetemes fogalomrendszerébe is beleillesszük annak eredményeit. *)

Ha azonban nem akarunk önkényes föltevésekből, vagy fogalomrendszerekből kiindulni, ezeket a magasban tetéződő elvi megállapításokat nem lehet a tapasztalástól — egyelőre maradjunk emez általános kifejezés mellett — függetleníteni. Azt mondhatjuk tehát a sokszor használt képpel, az esztétika terebélyes

*) Ezt nálunk egy teljes értékrendszer alakjában, mint a projiciáló emberi szellem alkotását, Böhm vezeti le: „*Axiológia*”-jában. Lásd főleg „Az érték fogalmának meghatározása s fajainak levezetése”-ről szóló VII. fejezetet és a XI. (Az önérték fajairól.) 10–12. §§-t, Böhm: *Az ember és világa*, III, Axiológia vagy értékta. 1906.

fája gyökereivel a tapasztalati jelenségek termő rétegébe ereszkedik alá, koronájával a bölceleti régiók magasságában terjeszkedik szét.

Ez az esztétikai tapasztalás már az első lépéseknél rávezetett a szépnék a fogalmára s ezzel kapcsolatban az értékítéleteknek a sajátos esztétikai csoportjára. Már itt megkezdődik a kérdés bonyolódása, amikor is az így keletkezett csomók megoldása azok bölceleti módszerekkel való megvizsgálását teszi szükségessé.

Ezeknek az izlésítéleteknek közös eredményül a szép fogalmának a megalkotása. Az eddigi meghatározások bármily eltérők legyenek is, abban nem lehet különbség, hogy a szépség nemcsak a műalkotásoknak, hanem a természeti lényeknek, általában a természetnek is tulajdona lehet. Ha tehát az esztétika középponti fogalma a szép, amely a művészetek körén kívül is föllelhető, a művészetek bölcelete nem azonosítható az esztétikával, mert amannak köre szűkebb emezénél. Azért egyelőre talán a legszabatosabban úgy határozhatnók meg az esztétika tárgyát, hogy az *az ember lelki élményeinek körében megvalósuló szép*.

A szépség ezen fogalmának elemzése körül azonban nagyon nehéz a circulus vitiosustól, a téves körbenjárástól, megszabadulnunk. Ahhoz, hogy valamit valamely szempontból — itt esztétikailag — értékelhessünk, először az értékfogalom meghatározására van szükségünk; az értékfogalom — itt a szépség fogalma — ezeknek a tapasztalati élményeknek az egybevágó eredménye. Eféle nehézségekkel azonban lépten-nyomon találkozunk. Minden fogalom itéletalkotás eredménye, viszont itéletek alkotásában már nem nélkülözhetjük a fogalmakat. Klasszikus példája az ebből származó nehézségeknek az eltérés Wundt és Sigwardt között a mondat, illetőleg az itélet keletkezéséről szóló elméletben.

Bár éppen Sigwardt ismerte fel először, hogy a fogalom alkotását meg kell előznie az itéletnek, az itélet szerkesztéséről mégis azt v allja, hogy azt csak előkészítjük analízis útján, lényegében azonban az itéletalkotás szintetikus tevékenység, különböző képzeteknek egybeillesztése. Ezzel szemben Hermann Paul és Wundt szerint az itélet, tehát a mondat is, analitikus tevékenység eredménye, összképzetek szétbontása, alkotó részeire.*)

*) Sigwardt: Logik 2 kiad. 1889. I. 225., 70., 98., 130. Egyébiránt az analitikus mondatmeghatározás kérdése Wundtnál és H. Paulnál még régibb időre nyulik vissza. Először a mult század negyvenes éveiben találkozunk vele először K. W. L. Heyesenél (Deutsche Grammatik I. 257. l.) Két évtizeddel később már nálunk is Riedl Szende úgy véli, hogy a mondat akkor keletkezik, mikor az értelem a szemlélet egységéből az alkotó részeket kiemeli s azokat ismét egy gondolatba, mint egységbe összeköti. (Magyar Nyelvtan. 1864. Idézi Zolnai Mnyelvör. XLVI. 177.) Kevéssel Heyse után Waitz is ugy gondolja, hogy az itélet az összképzet analízise (Lehrbuch de. Psychologie. 1849. 534. — H. Paul: Prinzipien der Sprachgeschichte. Halle. 4. kiad. 1909. 121. Wundt: Völkpsychologie. Sprache, Mythos und Sitte, II. 3. kiad. Leipzig. 1912. 248. — Logik. I. Stuttgart, 1893.49. — System der Philosophie. 213,

A nehézségek legyőzése itt is csak hosszú, fáradságos és nagyon gondos munka eredménye lehet. Ennek ellenőrzésében egyedül az *emberi* szellem kínálkozik tudományos szempontból is megbízható mérő eszközzül. Ennek a tételnek kifejtése szélesebb körűtekintést kíván. Erre már a múlt század derekán világos tudatossággal mutatott rá *Dilthey*, midőn nem elégedett meg a műalkotásokról visszafelé következtető eljárással, mert az az új alkotások megítéléséhez nem nyújt elégséges alapot, hanem egyenesen a lélektudománytól várja el ezt a segítséget, mert ez közvetlenül a lelki folyamatok természetéből vonja le a kérdések megoldásához a következtetéseket. Műalkotások értelmezéséhez és értékeléséhez tehát az alkotó élményekből, és így a lelki élet törvényszerűségeiből kell és lehet a szempontokat meríteni *)

Az embernek az egyénisége szervesen forr egybe környezetével. A lélek fejlődése nem képzelhető el külső benyomások — és mindjárt hozzá kell tennünk — azok emberien sajátos feldolgozása nélkül. Azért az újabb lélektudományban a réginek tulságosan értelmi — intellektuális — jellegű »tudat« elnevezése helyett mindinkább előtérbe lép az »élmény« kifejezés s ezzel együtt »a megélő és élményekre képes személyiség« fogalma. Ez a személy pedig egyaránt objektíváló és szubjektíváló élményekből táplálkozik.**)

Valamely személy és a külső világ közötti történetek állandó kicserélése, tehát kölcsönhatása útján alakul ki eszerint, — hogy egy legújabb pszichológus szavait használjam — nemcsak a személyiség, hanem annak világa is.***)

Az »Én« fogalma tehát megalkothatatlan a »Nem-Én« nélkül. Egész kifejlésünk, egész emberi sorsunk szakadatlan küzdelem az Én és a Nem-én között. Szakadatlan küzdelem és szakadatlan megalkuvás, kiegyenlítődés. Amidőn ez a küzdelem nem létünkért folyik, ebben a küzdelemben szünetet tartva, eme szemlélődés eredménye gyanánt belső kiegyenlítődéssel, majd fölemelő érzésekben lángolva fel, háborítatlanul egyesülünk a természettel: akkor annak szépségeibe merülünk el. A *természeti szép tehát a természeti jelenségeknek lelkünkkel egybevágó eleme*. Ilyenkor figyelmünk köréből, ha vannak is, kirekesztjük a zavaró tényezőket. Sokszor valósággal kiemeljük, csakúgy mint a tájképfestő, érdeklődésünkkel, pillanatnyi hangulatainkkal egyező részleteit, mozzanatait. Máskor meg kikeresett helyről vetjük rá pillantásunkat, hogy a szemlélt elemek csoportosulása a saját szempontjainknak megfelelően. Kilátókat építünk, terasszokat emelünk nyári lakásunk elé, forgatjuk a távcsövünket, és így tovább. Te-

*) Der jünge Dilthey. Ein Lebensbild in Briefen und Tagebüchern 1852-70 Leipzig 1935.

***) William Stern: Allgemeine Psychologie. 1935.104.

****) U, o. 125 Régibb művek közül az Én és Nem-én viszonyát s abból az én-fogalom kialakulását főmőrem *Höfding* vázolja a 9' dán kiadásból fordított *Psychologie in Umrissen* 6, kiadásában 1922. 7, és köv, 11.

hát saját emberi szemlélésformáink szerint átcsoportosítjuk a természet alkotásait, hogy azoknak leginkább megfelelően, bennük ennél zavartalanabb és teljesebb gyönyörűségünket találhassuk. A festő sem tesz mást, mikor komponál, mint ezeket az emberi szempontokat beleviszi tájszemléletébe, amint Böhm mondja: »a világot saját tartalmából és saját formáiban alkotja meg.«) Tehát a természetben is saját arcunk visszamosolygását várjuk és keressük.

Az ember, midőn gyönyörködik a természetben, eszerint egy kicsit mindig művész is**), és viszont a művész, midőn tájképfestés közben válogat, kiemel és elhagy, a természettel szemben mindig a mi általános emberi szempontjainkat érvényesíti és viszi bele most már annak nemcsak a szemlélésébe, mint a természetbarát, hanem annak ábrázolásába is.

Ez mutatja leginkább, hogy az ember esztétikai élményei során voltaképpen önmagát keresi még a természetben is és így még inkább önmagát juttatja kifejezésre művészetében.

Hasonló gondolatoknak adott kifejezést már Köstlin is, midőn azt mondta, hogy az ember művészi tevékenységének a forrása a vágyakozás a szabad és korlátlan fantáziatevékenység után; az embernek a vágya a mindennapi élet kellemetlenségeitől való felszabadulásra, amidőn képzeletével saját életét éli ki, a maga teljességében. Landmann—Kalischer is a művészi igazságot nem a sokrétűnek tetsző valóság kiérettetésében látja, hanem a leegyszerűsített meglátás kifejezésében a visszaemlékezés törvényei alapján, — tehát szintén a művészi élmény kifejezésében. »Die Kunst gibt nicht — úgymond, — die objektive Welt, sondern sie ist Darstellung der psychischen Welt.***)

Kivételek, ünnepei pillanata életünknek, mikor a természet kifejezésének szépségei ragadnak magukkal és amikor a természettel kapcsolatban ennek a gyönyörűségnek engedhetjük át magunkat. Életküzdemeikkel elfoglalt embereknek ritkán is adatik erre alkalom és képesség. Azért ez az élmény már az ember szellemi életének magasabbrendű megélése. Egyébként pedig a természethez való viszonyára is az életküzdelmek ütik rá bélyegüket. Ebben a küzdelemben az ember adott helyzeteket talál magával szemben, s neki magának kell — sokszor túlfeszített erőlködéssel — alkalmazkodnia, hogy legyőzze, vagy szolgálatába állítsa a természetet titokzatos erőinek és törvényszerűségeinek a megismerése után.

*) Axiologia vagy értéktan 1906, Előszó V—VI.

** Ilyen értelemezésrel nagy igazságot foglal magában Harpf-nak az a mondanása: »Der Kern aller ästhetischen Wohlgefallens also ist Schöpferfreude«. Adolf Harpf: Natur und Kunstschaffen, Jena 1910. 86. 1.

***) Köstlin: Ästhetik, Tübingen 1869. Előszó és másutt is, 291. stb. — E Landmann-Kalischer, Über künstlerische Wahrheit, Zeitschrift f. Ästhetik, 1906. 957., 466., 471. lapok.

A magasabbrendű kultúra azonban akkor kezdődik, — amint azt Höfding Fichte nyomán találóan hangsúlyozza, — amikor az ember már időt szakíthat s nyugalmat is teremthet ahhoz, hogy az életküzdelmeken túl és azoktól függetlenül is kiélhesse erőit. Ez nyilvánul meg, mint fennebb láttuk, a természeti szépségek hatásában. Ezzel azonban nem elégszik meg. Ezt a kulturális fejlődés fokozatain csaknem szinte megelőzi a »művesség» szépségeivel való pepecselés és egyes természeti tárgyak, főleg állatok ábrázolása egyszerű eszközökkel. Az ember *alkotni* akar; igen, sőt azokban *utána is teremteni* a természet alkotásait.

Az ember szellemiségének magasabbrendűsége hozza magámagával, hogy művészetében megváltoztassa magatartását környezetével, azt is mondhatnám, a maga sorsával szemben. Léteért való küzdelmében, életföltételeit, *keserves alkalmazkodással* csikarja ki környezetétől, elsősorban a természettől. Ezzel szemben művészetében győzelmesen *föléje kerül* környezetének s még a természetnek is. Itt a saját szellemiségének, emberi mivoltának, a saját felfogó erőinek és a saját értékelő szempontjainak megfelelően *alakítja* át a valóságot, az életviszonyokat és a természetet. *Át- és újrateremti a saját lelki alkatának megfelelően.* Azért az ember művészetében tükröződik a leghiánytalanabbul. De a valóságot is művészetében látja a leghiánytalanabbul, mert a saját emberi szempontjai szerint átcsoportosítva és újrateremtve látja. Ez az átcsoportosítás azonban nem érinti a valóságot, csak kiemeli az ő emberi látásából a fontosat; és mellőzi, amit mellékesnek ítél. Így tehát — emberi szempontból — igazabban és teljesebben mutatja a valóságot, mint bármi más, mert annak a lényegét adja, úgy, amint emberi látásunk közvetíti és úgy, ahogy nekünk arra szükségünk van. Amelyik művészet ezt elvétí, az nem művészet. A művészet tehát nem szolgai utánzás, de nem is hamisítás. Azért a művészi kifejezés hűsége: hűség a mi emberi látásunkhoz; ha megtagadnók a valóság tényeit, a való életben is összezuñnók magunkat, művészi kísérleteinkben pedig műalkotás helyett megjelenik a torz, mert amit ad, valóságellenes és az emberinek ellentmondó.

Itt a hangsúly nem az utánzáson van tehát, úgy, amint azt Aristotelesre is támaszkodva régóta magyarázzák, amely szerint tehát a művészetek forrása az utánzatban és az utánzás tényében való gyönyörködés. Sokkal mélyebbre mutat az az értelmezés, mely ugyancsak Aristoteleszel kapcsolatban a poétika gyökérszáváig, a poein-ig megy vissza. E szerint a cselekvés, az alkotás volna a mélyebb gyökere a művészeteknek és az esztétikai élménynek. Ezért van tehát, hogy *nem a nyers utánzás*, hanem sokkal inkább az *utánateremtés*, vagy egyszerűen a teremtés, az *alkotás* a művészetek lényege; már csak azért is, mert a művészetek igen tetemes része nincs kapcsolatban semmiféle utánzással.

Mondottuk, hogy művészi alkotásában éli ki az ember leghiánytalanabbul önmagát. Itt nem kell számolnia külső kényszerekkel; itt nem köti más adottság, csak amelyet saját lényének törvényszerűségei jelentenek számára: „Életküzdelmétől felszabadulva tehát a természetbeli jelenségekkel szemben is szabadon válogat: szabadon választja meg ábrázoló tevékenységének eszközeit. Önmagát adja mindenben; a saját törvényszerűségei vezetik s azok vetnek számára határt is mindenben. Az tehát, amit kifejez művészetében, a tiszta emberi. A költők sorában Grillparzer is úgy látja, hogy az utánzás csak eszköz annak a magasabb célnak a szolgálatában, hogy a művész saját egyéni élményeit kifejtthesse.*)

Helyén volna itt a tiszta emberi — a humanitás — fogalmának a kifejtése. Ehelyett azonban legyen szabad hivatkoznom egy más alkalommal nyújtott fejtegetéseimre. (*A neveléstudomány alapvonalai*. Debrecen—Budapest, 1933. 21. l. »A tiszta humanitás« című fejezete.) Ezek közül itt csak annyit kell kiemelnem, hogy a tiszta emberi fogalmának a lényege nem az állatisággal való kapcsolat, hanem az embernek magasabbrendű szellemisége. Ezzel olyan fogalomhoz jutottunk, melynek keresése e tanulmány kezdetétől fogva célunk volt: az *esztétikai érték kritériumához*. Miután a művészi szép a fentiek szerint az ember szellemiségének alkotása, kritériuma sem lehet más, mint az emberi szellem, mely egyedül illetékes annak megállapítására, megüti-e a saját mértékét?

Miután azonban ez a megállapítás csak formális jelentésű, ezt tartalommal is meg kell töltenünk az esztétikummal kapcsolatban. Ehhez természetesen megfelelő logikai módszerességgel csak *pszichológiai* úton juthatunk el. Mielőtt azonban ezen az úton tovább haladnánk, abból a megállapításból, hogy — többek között — kifejezés a művészet is, ezek szerint a saját alkotó ösztönének az eredménye gyanánt az ember magasabbrendű szellemiségének a kifejezése, ismételten is hangsúlyoznunk kell a már kiemelt alkotásfogalom mellett emez alkotás kiválóan kifejező jellegét, vagyis — más szavakkal — azt a ténnyt, hogy a művészet lényege az *alkotásaiban érvényesülő kifejezés* és nem az utánzás.

Stein is a műalkotás ősi jelenségének (Urphänomen) mondja a közlést, a kifejezést; azt a belső szükségletet, mely a művészt belső énjének kifejezésére kényszeríti. Véleménye szerint valamely műnek mind a tartalma, mind az alakja is csak annyiban bír jelentőséggel, amennyiben azok a művész igazi lényének a kifejezői.**)

A kifejezés fogalmával azonban másutt, így a tudományos kifejtés alakjában is találkozunk. Csakhogy nagy különbség van

*) Grillparzers sämtliche Werke-Herausg. v. Sauer Stuttgart 1892. 4. XV. 10. 19.

**) H. v. Stein, Vorlesungen über Aesthetik Stuttgart. 1897, 20., 15. §§.

a kettő között. Tudományos fejtegetésben a hangsúly határozottan a kifejezésnek a tárgyán van. Maga a kifejezés főleg csak a tárgyi hűség és megfelelés szempontjából jön figyelembe. És ha mégis szólunk a tudományos próza eleganciájáról a szabatoságon felül is, az már esztétikai szempont érvényesítését jelenti.

A művészi kifejezésben azonban teljesen egybeolvad ez a kifejezés a tárgyával; azért sok igazság van a szép ama Schiller-féle meghatározásában: tartalom és alak összhangja. Mi még hozzátehetjük: több; szerves egysége. Ez az egység, szerves egybeolvadás annyira uralkodik rajta, hogy még azt sem mondhatjuk, hogy művészetben az alak, a kifejezés több, mint a tartalom, mert ez már esztétikai formalizmushoz, az esztétika egy különleges iskolás irányához vezetne. Ime, a tartalom és alak viszonyának átöröklött ősi problémája ma is eleven vita tárgya, nemcsak a német, hanem a többi kutatók körében is. Laurila, a kiváló finn esztétikus, újabban megjelent munkájának legnagyobb részét ennek szenteli.*) Egyébiránt az újabb kor elméletirői ma is két táborra oszlanak. Az újkori formalizmus elmélete Herbartra vezethető vissza különben, akinek esztétikáját tanítványa, Hostinsky állította össze Herbart több helyen elszórt nyilatkozataiból.**) Herbart szerint az esztétikai megítélés tárgya az alak, a tárgy egészen közömbös. Előszertettel hivatkozik, mint általában a formalisták, a zenére, bár más művészekre is kiterjeszkedik. Az esztétikát Vogt***) is az alak tudományának tartja és azt egyenesen Formwissenschaft-nak nevezi. Ugyanígy természetesen Zimmermann****) is. Szerinte is közömbös az anyag, csakúgy, mint a részek, a forma kötelékén kívül. Zimmermann szerint ez nemcsak alapelve az esztétikának, hanem tudományos jellegét is egyedül ez adja meg. Hogy Hanslick,*****) a kiváló zeneesztétikus is függetlennek tartja a zenei szépet a tartalomtól, és hogy azt egyedül a hangokban s azok kapcsolataiban találja: már egészen természetes. Szerinte a zenei szép nem más, mint a hangokból összetevődött mozgó alak.

Egyenesen Herbart formalizmusával szemben emel szót Vischer Teodor Frigyes; de ő már arra is rámutat, hogy a szépben a szellemnek egynek kell lennie az alakkal. Bennök tehát nem két, hanem egy érték, egy erő jelentkezik.

Újabbkori esztétikusok sorában a tartalmi értékek jelentőségét Volkelt fejtette ki a legalaposabban. Találóan mutat rá, hogy az alakesztétika még az erre legalkalmasabb zenénél is nehézsé-

*) Laurila : *Asthetische Streitfragen*. 1934.217 - 340.

***) O. Hostinsky : *Herbarts Ästhetik etc.*, 1891.

*****) Th. Vogt : *Form und Gehalt in der Ästhetik* 1865.89.

*****) R. Zimmermann : *Allgemeine Ästhetik als Formwissenschaft*, 1865.

*****) Eduard, Hanslick : *Vom Musikalisch-Schönen*. Első kiadása 1854.

gekre talál; mennyivel inkább más művészetekben! Hangoztatja, hogy az alaknak még oly tetsző hatása mellett is csakhamar kitűnik, hogy a látszólag alaki hatás is inkább az alak és tartalom egységének szól, semmint magának a puszta formának. Az alaknak tulajdonított tetsző hatás szerinte igen sokszor volta-képpen csak absztrakció, a többi ható tényezőktől való elvonás eredménye s esztétikai élményeink valóságában az alak mindig tartalommal és kifejezéssel telik meg, úgy, ahogyan arra, — amint fentebb láttuk, — már Vischer is rámutatott.

Mindezek a megfontolások azt igazolják tehát, hogy a művészi kifejezésben az alak szétbonthatatlanul egyesül a tartalommal; az esztétikai érték benne a tartalom teljes egybeolvadása az alakkal; az alak a kifejezés teljes egybeolvadása a tartalommal. Mikszáth »Kaszát vásárló paraszt«-jában, vagy »Bede Anna tartozása«-ban mi volna a tartalom, a mese, Mikszáth előadása nélkül? És elképzelhető volna-e ez az előadás ama jellegzetes mikszáthi mesék nélkül?

Nem is a tartalom, nem a tárgy ösztönzi a művészt a formába öntésre. Azért van annyi sok baj a megrendelt, vagy pályázatra készülő művekkel. Nem is a forma, mint valami kész keret kívánkozik alkalmas tartalom után. A mű forrása valami titokzatos elhívottság, megszállottság a teremtő erejű művész lelkében, mely ekkor a mély megindultság uralma alatt áll. A művészet az ember *érzelmi* erőinek a kényszere alatt önként, közvetlenül, — *spontán* — születik. Ez a közvetlenség: — spontaneitás — és érzelmi — emocionális — jelleg közös tulajdona mind a műalkotásnak, mind a műélvezésnek. Találónak mondja K. Lange, hogy a művészet nem más ugyan, mint a természet, de a *művész temperamentumán keresztül*.*) Nem véletlen azért, hogy még az értelmi erőkből is az lesz ennek a megindultságnak, a művészi ihletnek a teremtő eszközévé, amelyik a lélek értelmi erői közül a legspontánabb mozgású és a legtöbb érzelmi hatást — emocionalitást — képes elviselni, a képzelet. Nálunk Gyulai**) emelte ki ezt az igazságot, mikor a költészet forrásául a természet és az érzelmek mellett a képzeletet tünteti fel. Jellemző, hogy ő is az érzelmekkel teltségben látja a képzelet erejét. Ugyanő viszonyosságot lát a műalkotás és műélvezet között oly alakban, hogy a költő indítja meg az olvasó képzeletét is; tehát nemcsak a költő képzeletének kell működnie, hanem a közönségének is. Képzelet, valamint belső megindultság nélkül valóban *műélvezet sincsen*. Ezért szoktunk arról beszélni, hogy a mű mélységeit meg kell érezni. Másfelől pedig ezért van, hogy amelyik műtárgy mindent elmond és semmi feladatot nem tart fenn a *műélvező* képzelete

*) Das Wesen der Kunst 2. kiadás. Berlin 1907. 341, 1.

**) Mitrovics Gyula: Gyulai Pál esztétikája stb. 63. l. s ugyancsak tőle A magyar esztétikai irodalom története' 1928, 155. l.

számára, azt száraz és unalmas munkának tartjuk s kiábrándulva fordulunk el tőle...

Tehát minden műalkotás legelsőbbben kifejezés, azt mint kifejezést kell mérlegelnünk. Kifejezése valaminek annak a végtelen változatú és szélességű, titokzatosságokkal teljes, és állandó hullámzásban lévő tengernek kincseiből, amelynek emberi lélek a neve. Valami olyan kincsnek, amely éppen csak a kifejezés módja által lesz értékké, s abban egyszerre fel is olvad, meg is szűnik minden önállása. Olyan valaminek és olyatén kifejezése, amelyben nemcsak a tárgyi és alak, kifejezésbeli érték olvad össze, hanem a kifejezés tárgyául és rugójául szolgáló értelmi és érzelmi értékek is. A kifejezés tárgya tehát szorosabb értelemben véve az utánzóművészetekben sem valamely látási, vizuális kép, valamely szemléleti tárgy, költészetben sem valami tudnivaló, tudomásul veendő értelmi megállapítás, hanem mindezeknek tükröződése az emberi léleknek az egészében. Tehát a művészi kifejezésnek a feladata sem a tárgyian hű utánzás, másfelől a megmagyarázás, kifejtés, vagy meggyőzés, mert a művészi kifejezésnek a tárgya e szerint nem a tárgyi valóság és nem valamelyes tudományosan igazolandó igazság. Nem. 'A művészi kifejezés tárgya a túlfeszített művészi léleknek valamely élménykomplexuma — szövedéke —; célja pedig mindennek a kifejezése,*) abban a tudatban, hogy ez a művészi előadás, vagy ábrázolás képes lesz hasonló élményszövedékek támasztására. A hangsúly tehát mindkét részen az élményszerűsége és nem a tárgyon van.**)' Azért kifejezés és nem leírás, vagy előadás! De az élménykomplexum fogalmának a másik felére is épp olyan súly esik, mint az elsőre. Nemcsak élmény, hanem élménykomplexum is. Amint a kifejezés fogalmában egybeolvad a kifejezés tárgya, és annak formája, tehát magában a művészetben, mint a művészi kifejezés eredményében a tartalom és az alak: úgy a kifejezésnek egyaránt a tárgyául és indítékául, motívumául szolgáló élményszövedékben is szerves egységbe olvadnak az értelmi és érzelmi elemek, amint erre Dilthey s mások is már régen rámutattak. Művészi kifejezés tárgyául pusztán értelmi élmények nem szolgálhatnak; művészi tárgyakká csak azzal válnak, ha átélésük heve azokat érzelmekkel átítatja.

*) A költészetre alkalmazva Heinz Nicolai is a képzeteknek és érzésnek ebben az egységbe olvadásában látja a költő alkotó tevékenységének egyik leghűbb jellemzőjét. H. Nicolai: Wilh Dilthey und das Problem der dichterischen Phantasie. München 1935. 127. l.

**) Dilthey nyomán Ermatinger a költészetről szóló elméletét egyenesen az élmény fogalmára építi fel. Ez azonban véleményünk szerint bármely termékeny szempont legyen is, még sem a legjellegzetesebb magára éppen a költészetre, mert minden más művészet körében is egyoly fontos, sőt bármely más lelki megindulástót sem vitatható el. Emil Ermatinger: Das dichterische Kunstwerk. Teubner 1925. 2. kiad.

Amint látjuk, ez a strukturális egybefogottság, ez a globális egybeolvadás — bocsánat az idegen kifejezésekért; ezekkel ama bölceleti irányba akarok bekapcsolódni, melyet rövid tömörséggel épen ezek a szavak fejeznek ki — jellemzi az esztétikai élmények valamennyiét. Művészi megvalósulásban a tartalomnak és az alaknak, a kifejezés tárgyában és indítékában az értelmi és érzelmi élményeknek, magában a kifejezésben a kifejezés tárgyának és formájának a *legteljesebb egysége*. Utolsó tag gyanánt ehhez járul még, hogy a kifejezés fogalma magába zárja a *művész és a közönség* lelki közösségét is. Kifejezni valamit ugyanis nem jelenthet mást, mint azt, hogy valamit föltárni akarok önmagamból, de okvetlenül egy más valakinek, vagy valakiknek. Ez a közönség. Közönség, hallgatóság nélkül nincsen kifejezés; legföljebb csak kivételesen, az örület határán álló paroxizmus pillanataiban. Párhuzamba kell állítani az egységbe tömörülésnek mindezzel a következetesen ismétlődő jellegzetességével a lelki, *pszichikai egység* törvényét, mely valamennyi lelki élményünknek legsajátosabb tulajdona. Az esztétikai élmény tehát a lefolyásban és egész jellegzetességében érvényesülő belső egységgel lényegében nem más, mint az ember lelkiségének, tehát a tiszta humanitásznak legteljesebb érvényesülése. Az még abban is, hogy egészükre a *lélek érzelmisége* nyomja rá a maga bélyegét, egyébként az egységnek, a koncentrálnak a megőrzése mellett. Azért nagy igazságot talált el a mi máskülönben erősen intellektuális és teoretikus hajlamú *Széky Bertalanunk*, midőn így nyilatkozik (1856.): »Az az igazán egészséges művészet, ami magától jön létre, nem amit kínzással fejt ki kínzó valónkból, s mindig boldog, ha elmondhatja műveiről, hogy azokban »ösztonszerűen, *érzéssel* jártam el.»*)

Most arról sem szabad megfeledkeznünk, ha mindezt egész jelentőségében mérlegelni akarjuk, hogy az *érzelmiség*, az ember hangulati élete, az egyének legsajátabb tulajdona. Amíg ugyanis értelmi életünk irányvonala centripetális, akaratunké centrifugális, addig érzelmeinké a leghatározottabban centrális jellegű. Értelmi élményeink ugyanis külső benyomásainkkal kapcsolatosak; az akaratiak pedig külső körülményeink megváltoztatására, vagy módosítására irányulnak. Érzelmek azonban kívülről jöttek, de már lelkünkben feldolgozott benyomások kísérői, másfelől akarat elhatározásaink közvetlen rugói. Ezért mondhattuk, hogy az érzelmek lelkünkben fogant s abban végig élt legsajátabb tulajdonaink. Az egyniség érzelmeiben él tehát leghiánytalanabban és legigazabban. Az ember igazi mivolta olyan, amilyennek érzelmei. Érzelmeket nem lehet sem eltanulni, sem másoktól kölcsönözni. Találón mondja Goethe, Werther ajkára adva a szavakat: »amit tudok, azt báirki mondhatja, de a szívem egyedül az enyém»,

*) Idézve *Petrovics Elek*: Élet és művészet. 1937.33 l.

más szavakkal ugyanezt mondja Schiller is két epigrammjában.*)

A személyiség állandóságának és folytonosságának, tehát egységének is a leghívebb őrzői s egyszersmind tolmácsai is az érzések. Az életnek nemcsak akarati irányát szabják meg, hanem tartalmi értékeit is, mert azok az ismeretek állandósulnak, amelyek megnyerik érzelmeink marasztalását.

Nem sok túlzás kell tehát ahhoz, hogy azt mondjuk: az ember érzelmeivel azonos. És mert a művészet ebbe olvaszt bele mindent, — amint láttuk, értelmiségének is a legérzelmeiben színezett elemével, képzeletével ad benne hangot, — már csak ezért is a művészet adja leginkább az embert. A művészetnek tehát *mértéke nem lehet más, mint az ember maga, az ember lényege, lelkisége, szellemisége.*

Ugy hisszük, ezzel a szépnek a kritériumát is megtaláltuk. Szép mindaz, ami az ember szellemiségének megfelel, még pedig minél hiánytalanabbul, minél teljesebben, annál inkább. Azért pl. a tudományos előadásban — mivel annak tartalma az embertől független tárgyi valóság — annak csak az előadása lehet szép; műalkotásban pedig — mivel itt már a tartalom is az emberi szellem független alkotása, — annak a teljes egésze. Mivel az érzelmek primátusa és központi jellege miatt leginkább a művészet felel meg az ember lelkiségének, az emberileg szép legteljesebben a művészetben nyilatkozik meg: a művészetben tükrözi vissza ezt az emberi szellemet leghiánytalanabbul, a legsajátosabban. Mivel pedig a szép megjelenése mind a természetben, mind a művészetben legközelebb áll az ember lelkiségéhez, azért appercipiálása, egész hatása spontán — önkéntes — és frappáns — rögtönös — s ezzel együtt jár, hogy a tudatban könnyedén helyezkedik el a többi bennelévő tudatelemek között.

Az az érzelmiség, melyet kiemeltünk, további fontos jellegzetességet egyesít magában. Központi jellegénél fogva az érzelmi élmények a legjelentékenyebb tényezői pillanatnyi, valamint időbelileg a múltba vissza s a jövőbe előre mutató tudategységünknek, lelki életünk folyamatosságának s ezzel együtt egész egyéniségünk egységének. Az esztétikai élmények tehát ama lelki műveletek sorába tartoznak, amelyek lelki életünk folyamatosságát, ezzel tehát jellegzetességét, karakterét is leginkább kiművelik és megszabják, mégpedig a leghatározottabban főlemelő irányzattal. Ebben rejlik az esztétikai élményeknek erkölcsi és nevelői nagy jelentősége.

Az esztétikai élmények erős érzelmisége az összpontosítás bélyegét nyomja rá mind a műalkotásra, mind a műélvezésre. Elsőtétül a nézőtér, hogy figyelmünk ostromlásában a színpadon kívül

*) „Allen gehört, was du denkst; dein Eigen ist nur, was du fühlst“ (Das eigene Ideal)

„Stimme des Ganzen ist deine Vernunft, dein Herz bist du selbst.“ (Schöne Individualität.)

semmi más részt ne vehessen. Zene- vagy szóbeli előadás hallatára gyakran behunyjuk a szemünket... hogy annál többet lássunk, mint Szabolcska is mondja egy bájos költeményében. Maga a művész is ugyanezt teszi, midőn kiemel, kirekeszt, koncentrálnak, periférikus részleteket elhanyagol, nézőpontokat választ, hogy az alkotó részek megfelelően és kellő tömörséggel csoportosuljanak.

Az érzelmi hatás erejét fokozza a kifejezés egyéni jellege és amennyire csak lehetséges, *érzékletessége*. Ennek az *érzékletességnek* jelentősége egészen kétségtelen a képzőművészet és a zene körében. Ujabban Albert Daur,*) a költészetről írt könyvében elméletét egyenesen erre alapítja és sorban kimutatja a látási és hallási érzéklésnek, mint mozgásélményeknek a jelentőségét, költői művek olvasása körében is. *Volkest* is nagy súlyt fektet rendszeres nagy esztétikájában — az *érzékletes* elemekre a költészet körében. Bár a költészetben a legkisebb az *érzékletességnek* a szerepe, azért mégis kétségtelenül mélyebb hatása a költemény művészi előadásban, hallási képzetekkel mintegy felerősítve, mint önmagunkban, halkán olvasva; sőt a csak olvasásra szánt prózai műfajokban is nagy szerepe van a nyelv zenéjének. Aztán meg a képzelet melegétől átfűtött előadás föltüzeli az olvasó fantáziáját is s belsőleg látott képekké festeti át vele a leírt és elbeszélte jeleneteket. A *képszerűség*, tehát az *érzékletesség* ime még itt is szerephez jut! Mindez egyrészt a művészi előadás érzelmi forrásaiból táplálkozik, másrészt fokozza is az érzelmi hatást, annak a pszichológiai tételnek az érvénye folytán, mely szerint az érzéki képek érzelmi hatása rendez körülmények közt erősebb és teljesebb, mint a földidézett képzeteké.

De ez az erős képszerűség a művészi kifejezés *egyéni jellegét* is magán viseli. A képszerűleg érzékelhető jelenség ugyanis mindig egyéni, minthogy minden létel, természeti adottságában, egyéni létel. De talán még pontosabban így fejezhetnők ki: az ember szemlélésformája csakúgy, mint a képalkotás formája, egyéni jellegű. Midőn tehát a művészeti élmény — akár az alkotás, akár a műélvezés oldaláról, — uralkodó vonásként érvényesíti az egyénítésnek minden jellegzetességét, ez mindennél jobban szemlélteti az esztétikumnak mélyen az emberi lélek törvényszerűségeiben gyökerező jellegzetességét. Épen azért ez is igazolja az esztétikumnak és a tiszta emberinek — humanitásznak — a belső kapcsolatát; igazolja azt a tételünket, hogy a tiszta emberinek a művészet a leghánytalanabb kifejezése. Tehát ismét csak az emberi — humanitás — és a kifejezés fogalmaira bukkanunk. Ezt a megállapítást igen szemléletessé teszi a tudományos megismeréssel való összehasonlítás, ahol az egyéni megjelenési alak mögött elvek egyetemességét keressük; az esztétikai jelenvalóság helyett a logikai

*) Albt Daur. Der Weg zur Dichtung, München 1933.

priuszt; egyéni adottságok és megvalósulások mögött elvont igazságokat...

Többször vissza kellett s gnost is vissza kell ismételtén térnünk az érzelmiség jelentőségére az esztétikai élmények sorában, mert abból még egy további következtetést is le kell vonnunk. Ez pedig az esztétikus lelki jelenségek túlnyomóan *tudattalan* jellege. Magasabb rendű lelki élményeink sorában a tudattalanságnak sehol olyan nagy szerepe nincs, mint éppen itt.*) Ez összefügg egyébiránt a szépművek spontán jellegével s intuitív eredetével. Mind a művészetnél, mind a műélvezőnél önként tör fel az alkotás és a műélvezés láza. Mindez élményekben a másik vezető motívum, a képzelet is, benső érzelmi kapcsolata miatt, elősegíti ezt a spontaneitást és tudattalanságot. De valamennyinek közös forrása az érzelmiség. Saját érzelmeinkkel szemben pedig nincs meg az önmegfigyelés közvetlen lehetősége; a tudatosulás fénye elől félrehúzódnak, átvilágíthatatlan köd módjára szinte fölszakadnak. Azért szépműveinket mindvégig jellemzi ez a *tudattalanság*. Ha elemezzük őket, rendszerint már csak a rájuk való visszaemlékezés áll rendelkezésünkre. Ezért oly kevés a doctus poeta. Ezért teszi a műalkotást oly sokszor mesterkeltté a túlerőszakolt célzatosság. Ez a tudattalanság azonban igen sok élményünkre rányomja a maga bélyegét. Azt is mondhatnók, az ember a tudattalanság homályában, mintegy önmaga elől is visszahúzódvá éli a maga igazi, leplezetlen életét. Értelmi életünk értékei is igazában akkor válnak tulajdonainkká, ha azok bennünk már tudattalanul is fénylenek. Ennek a tudattalan világnak legmagasabb csúcsa, legragyogóbb terméke a műalkotás és az ennek nyomán fakadó műélvezet. Az esztétikum már csak ezért is legsajátabb és legjellegzetesebb élménye az emberi lélek magasabbrendű szellemiségének. Ezért talán szabad lesz az esztétikumról szóló eme gondolatok rendszerét a *tiszta humanitás esztétikájának* a nevével illetni.

Nemcsak az egyén életében jelenti — mint láttuk — az érzelmiség az összefogó erőt, hanem az emberiség életközösségében is. Amennyiben ez fennáll, az érzéseknek, mégpedig legelsőbbben a szimpátikus érzéseknek az eredménye. Azért mai műveltségünk kiválóan értelmi — intellektuális — és anyagelvű — anyagi — jellege a legkevésbé volt alkalmas ennek a kifejlesztésére. A tudás képtelennek bizonyult az emberiség megváltására. Itt csak az érzelmi élet elmélyítése és megnemesítése segíthet. A valláson kívül tehet-e itt más annyit, mint a művészet, ennek a fentiekben vázolt kiválóan érzelmi értékállománya? A szépművek ugyanis a legalkalmasabbak az érzelmiség elfinomítására. Alkalmasak pedig azért, mert a legtávolabb esnek a hasznosság — az utilizmus — min-

*) *Dilthey* is fokozatokat állítva fel a költői képzelet tevékenységében, legalsónak a „szendergő” képeket tartja, melyek a költői alkotás „ösjelenségei” és természetes alapjai és amelyek a fizikai organizmusnak és a tudattalanságnak a mélyéről bukkannak fel. W, *Dilthey*: Das Erlebnis und die Dichtung. Leipzig. 1905. 5. kiad.

den vonatkozásától. Érintkezve azzal, esztétikus jellegük már azonnal meg is szűnik. Azért az esztétikum a legeszményibb kapocs ember és ember között. Egy műtárgy értéke annál nagyobb, minél többen osztoznak annak élvezésében. Ezért a szépézés egyike a leginkább közösségi érzéseknek; tehát a legkollektívebb érzések közé sorakozik. Emellett sajátosan színezi minden más közösségi érzéssel szemben lefolyásának nagyon határozott egyéni jellege. Ezért is tartozik a legmélyebb és legsajátabb érzések közé. Szélső ellentétek találkozása hát a szépézés: egyéniségé és közösségé. A legeszményibb egyesülés!

Mióta a kispolgárság is számot tart a művészetekre, az egyéniség elve a művészi fejlődésben szinte eltakarta ezeket a közösségi szempontokat. De ha a társadalmi és állami közösség körében megfelelő szerephez jut a művészet, közösségi jellege és hivatása ismét kiemelkedik. Már is látjuk ennek nyomait a városrendezések esztétikai feladatai körül. A nagy városok kispolgári izlése a közelmúltban csak nagyjából írta körül egy-egy utca, vagy városrész fejlődési irányát, mert minden ház teljesen független egységet képviselt. Az új olasz városi települések, amint azt Kotsis Ivánnak, a Magyar Mérnök- és Építészegyesület, valamint az Esztétikai Társaságban tartott nagybecsű előadásai mutatják, ebben is jelzik az útirányt, a jövő fejlődés várható útait. *)

CC-0. Cluj National University Library Cluj

Fejtegetéseimre visszatekintve úgy találtuk, hogy esztétikai élményeink során szépségeket ismertünk fel mind a természetben, mind a művészetben és irodalomban. Ezek ránk nézve szépségértékeket jelentenek. Eme szépségértékeket lelki átélés útján vesszük tulajdonunkba; ezek ránk nézve lelki értékeké válnak. Vizsgálódásainkból tehát mintegy végső eredmény gyanánt *értékfogalom* bontakozott ki, a szép értékfogalma. Az érték fogalmát nálunk Böhm tette bölcséletének központi gondolatává. Azóta nálunk s külföldön is nagy útat tett meg a jelenségek érték-elméleti — axiológiai — mérlegelése. Legújabbán a kiváló német esztétikus, Odebrecht, egyenesen azt vallja, s nyomán nálunk Baránszky-Jób**) is, hogy az értékfogalom előtérbe állítása biztosíthatja az esztétikának nemcsak önállását, hanem tudományos jellegét is. Valóban az esztétikai érték fogalma képviseli a kapcsolatot esztétika és a többi bölcséleti tudományok között. Értelmi, erkölcsi és szépértékek azok a fogalmak, amelyekben a bölcsélet főbb kérdéseinek a taglalása körül a szétágazás útját s így az esztétikának is a helyét megjelölik, a bölcséleti tudományok sorában. Ez adja

*) Esztétikai Füzetek II' 1935 37 l.

**) Baránszky-Jób L. Bevezetés az esztétikába. 1935. 25. l. 58 - 72. l.

meg az esztétika igazi jellegét, de ez különbözteti is meg a szellemi tevékenységnek minden más termékétől.

Az esztétika tehát a bölcséleti tudományok hármias tagolását értékrendszerében helyezkedik el. Az esztétikai érték azonban maga is további elemzésre szorul, mert önmagában is külön autonóm értékrendszert képvisel. A széptertekek körében ugyanis meg kell különböztetnünk egyfelől *tárgyi*, másfelől *alanyi* értékeket. Tárgyi érték maga a szép, mely környezetünkben, főleg pedig a művészetben és irodalomban jelentkezik. Ezzel szemben alanyi érték a szépművészet, mely lelki jelenség. A tárgyi érték független megvalósításától, vagy fölismerésétől, az alanyi érték a tárgyi érték függvénye. Mindkettőnek mértéke pedig az emberi szellem. Éppen azért az alanyi és tárgyi értékek egymással a kölcsönösség, reciprocitás viszonyában állanak. A tárgyi értékeket az alanyi értékekre való törekvés alkotja meg, viszont ezek műalkotásokban megvalósulva alanyi értékeket idéznek elő és így egymást kölcsönösen föltételezik.

Az értékrendszernek ez a felosztása biztosítja mind a szép fogalmának, mind a róla szóló bölcséleti tudománynak az önállóságát, szemben a többiekkel, például az erkölcsstudománnyal. Ez az állásfoglalás azonban nem jelentheti azoknak a fejtegetéseknek az elítélését, melyek az esztétika köréből a tapasztalaton túli — transcendentális — területre nyúlnak át. Nem vitatja azoknak a kérdéseknek az értékét és jogosultságát, melyek a tapasztalás körén túleső fogalmak körében keresik a széptertekek legmagasabbrendű kibontakozását és az abszolút szép fogalmának a tisztázására törekszenek. Ezzel a kérdéssel kapcsolatban helyes utat jelölt ki már a mi Schediusunk, midőn az abszolút és relatív szép megkülönböztetésével amant a calleologia, emezt az esztétika körébe utalta s a kettőnek együtt a philocalia elnevezést adta. Valóban itt különböző anyagról és különböző szempontokról van szó s tudományelméleti érdekből már csak azért is külön kell választani ezeket a fogalmakat, mert megvilágításuk is különböző módszereket kíván meg.*)

A transcendentális fogalmakkal szemben az esztétikaiakat gyakorlati vonatkozásaik, valamint tapasztalati alapon való megvilágításuk lehetősége is megkülönbözteti. Az esztétikának ugyanis kétségtelen a kapcsolata a művészi gyakorlattal és a szépművészetekkel. Az esztétika ezekből vonja el elvi megállapításait és ezek elemzése alapján építi föl rendszerét; tehát az ezekben érvényesülő törvényszerűségeket világítja meg. Mindazonáltal nem írhat elő szabályokat a műalkotás számára. Az esztétikusnak nincs joga törvényalkotásra. Csak a törvényszerűségek fölismerése, értelmezése, és rendszerezése a kötelessége. Tehát csak törvényszerkesztő és nem

*) Schedius : Principia philocaliae. Pest 1828'

törvényhozó. Ennek hangoztatásával sok félreértést lehetne eloszlatni elmélet és gyakorlat, esztétikus és művész között. A törvényszerűségek fölismeréséhez az anyagot a művész szolgáltatja, tehát a törvénytárnak az anyagát is csak a művész lángelméje gyarapíthatja. Az esztétikusnak az a kötelessége, hogy a lángelme alkotásából elvonja az abban mintegy természeti törvényszerűségből érvényesülő elveket s azok felismeréséhez s a műalkotás méltánylásához a közönséget hozzásegítse. És éppen ezzel tesz nagy szolgálatot az esztétikai műveltségnek az elmélet. Elméleti alapozás nélkül ugyanis komoly kritikai tevékenység el nem képzelhető. Ép oly kevésbé történelmi értékelés. Az elmélet nélkülözhetetlen kiegészítő része és iskolája a velünk született ízlésnek. Ilyetén tudományos alapvetés nélkül a műbírálat is mindig a műkedvelés színvonalán marad. Esztétikai műveltségünk ma már vitte annyira, hogy ne tudja nélkülözni a tudományos módszerek segítségét.*) Éreznünk kell, hogy már itt is túljutottunk a kuruzslás kezdetleges fejlődési fokán. Azért az esztétikának gyakorlati jelentősége is van, mert a felelőssége tudatában működő kritika közvetítésével hozzájárul a közönség ízlésének a fejlesztéséhez és ezzel az igazi művészeti értékek érvényesüléséhez. Az esztétikai elvek értékesítése tehát nem korlátozást, hanem támogatást jelent a komoly művészet számára.

Baj volna, de nem is lehetséges, ha az esztétikus korlátozná a lángelmét. Azonban éppoly baj az a, sajnos, gyakorolt szokás, hogy a művész és elméletíró szerepet cserélnek, s a művész alkotóerejének sugalló és intuitív kényszere helyett száraz elméletek erőszakát hívja munkájában segítségül.

Mitrovics Gyula.

*) A nagy felelősségérzéssel dolgozó német tudományosság számos munkában behatóan foglalkozik az esztétikai elvek tudatos alkalmazásának a kérdésével a kritikai és történelmi értékelés körében. Itt Ermatinger fent idézett könyvére (Das dichterische Kunstwerk) utalok, melynek alcíme egyenesen így hangzik: „Grundbegriffe der Urteilsbildungen der Literaturgeschichte”

Vallás és „Nép“

1. Nép és nemzet.

Györfly István pár nappal a tragikus hirtelenséggel bekövetkezett halála előtt ajándékozta e sorok írójának, — cserébe egy szerény cikkekcskéért,*) — *A néphagyomány és a nemzeti művelődés* c.,**) újonnan megjelent, utolsó könyvét. A köszönő kézfogásnál akkor csak a Glaukos és Diomedes különös fegyvercseréje jutott, pillanatra, eszembe; még nem tudtam, hogy ez a könyv a magani dolgozatához annyira hasonló célokat irányoz és nem sejtettem, hogy ez az ajándék ennek a derék, becsületes törekvésű tudásunknak szomorú távozása folytán is, olyan hamar fog ehhez az egyelőre elintézettnek gondolt témához visszakényszeríteni...

Györfly könyve ugyanis — lényegében csak átdolgozott és bővített kiadása egy, a Vallás- és Köznevelési Miniszterhez benyújtott programjavaslatnak, — nagyjában azt követeli, hogy az egész magyar nemzeti művelődés a népi (vagyis számára: a paraszti) gondolkodás és kezdemények helyes fel- és megismerésének alapjaira, illetve az egész vonalon ilyen népi útmutatás szerint építtessék fel. S ebben a formában csakugyan, ez úgy hangzik, mint egyszerű kibővítése és általánosítása a magunk csak egy sajátos területre szorítkozó követelésének. A követelménynek, amelyet úgy fogalmazzunk, hogy az állam a jogalkotása elveit mindig csak az érintett nép kulturális életének és morális értékelésének, »teljes élethelyzetének« legpontosabb ismerete alapján szabhassa meg, illetőleg alkalmazhassa, mert a nép és a jog minden másféle szembekerülése igazságtalanságra visz.

Valójában azonban, — bármennyire oszadjuk Györfly paraszttiszteletét és bármennyire elismerjük a paraszt nemzetfenntartó jelentőségét, — nehéz mégis elfogadnunk, hogy a »nép« a »paraszttal« és csak a paraszttal azonos; és nehéz elképzelnünk, hogy a parasztnak nem is annyira jelen, mint a különböző korszakokban regjobban kikristályosodott és így formációkból idealizáló formában elvont »népiessége« adná ki a magyar nemzeti művelődés legszerencésebb felépítésének, a népi-nemzeti erők legjobb és legin-

*) Jog és „Nép“, Társadalomtudomány, 1939. 97 – 102. 11.

**) A Magyar Táj és Népismeret Ktára, 1. sz., Budapest 1939, Egyetem Néprajzi Intézet.

tenzivebb felhasználásának mértékét és a jövőre nézve egyedül volna hivatott intézményeit meghatározni.

Nehéz elképzelnünk mindenenekelőtt azért, mert ahogy már kifejtettük, a »nép« fogalmát eleve nem tartjuk a »kék-körműekre»,*) azaz kivált csak a parasztra korlátozhatónak. Erős hitünk, hogy irányulásban, vagy legalább bizonyos vonatkozásokban az igazán magyar középosztálynak, sőt a legfelsőbbnek is, szintén van bizonyos, (legalábbis alkalmi) magyar »népiessége«. Másfelől viszont a nép és nemzet fogalmait sem mernők addig a fokig azonosítani, amilyen a nemzet egy, csak-népiesen irányított nevelés Prokrustes-ágyába kára nélkül beszorítható volna. A nemzetet — ez igaz mindenestre — a népnek, a nép jellemvonásainak legjobb ismerete alapján kell segítenünk vezetni és nevelni, de csak addig, ameddig az egész nemzet minden tagjában benne van a »nép«, tehát amennyiben mindenki, a közép- és felsőosztály is, csak nyerhet a népi alapokra való fektetéssel. Nem mehetünk viszont odéig, ahol ez a megismerni-akarás már paraszt-modorosság normávé-tevését, annak nivójára való leszállásunkat, a paraszt sajátosságoknál visszamenésünk érzés és egyenesen a bölcs paraszt csendes, gaudiumára történő, szolgálai, sőt megnemértő imádását követeli meg.

Győrffy jól sejtett meg valamit, csak épen praktikus-öszönös megérzése nem engedte meg a helyes mértéktartás határait is felismernie. Így lett elgondolásában egy fantóm, t. i. a régi nomád hagyományú magyarság, helyesebben ennek elképzelt hypostasisa »a« magyar; s így fogadott el jövő ideáljául — mesztárségesen, erőszakosan — többé-kevésbé régen meghaladott fejlődési célpontokat. Ugy, ahogy ezeket — még látni fogjuk — maga sem helyeselhetette és élénk valóságérzésével, ha ugyan valósulni látja vala őket, soha a maga kreaturáinak el nem ismerhette volna: annyira ellentétben állt ez a fejlődés-elképzelés mindenenekelőtt ép az ő józanul a jelen rögeihez, parasztjához kötött alapfelfogásával is.

Igy talán épen ezzel a lehetelentakarásával, ennek a — különösen a vallás terén is — elképzelhetetlenül »pogány« követelményekhez vezető elképzelésnek az abszurdításával, helyesebben mindennek megérzésével függhet össze, hogy épen a vallásos életnek az egész területe úgyszólván teljesen kimaradt Győrffynék ebből, a népet mindenek fölé emelő nemzetnevelési programjából, illetve hogy belőle csak annyi került bele, amennyi a népszokások kategóriája alá *hallgatagon* beleérthető**), vagy a »papképzés és népismeret« rövidebb fejezetébe***) könnyen befoglalható volt. Világos pedig, hogyha a népi szokások — többek közt — joggal számíthatnak rá, hogy a törvényalkotó tekintettel legyen rá-

*) L. erről Társadalomtud. i. h. .98. l.

**) I. h. 20 kk. II.

***) I. h. 64. l.

juk, akkor csak annál sürgősebb szükségük volna azoknak, akiknek a nép vallási vezetése az érdekük, hogy a valóban népi vallásos gyakorlat és értelmezés minden sajátos elemének legpontosabb ismerete felett rendelkezzenek. Ahogy — tudjuk — az Egyházak csakugyan, fokozódó tudatossággal is, hamar ráeszméltek a nép vallási lényének felismerése körül rájuk váró feladatoknak rendkívüli fontosságára.

2. Vallásos néprajz és vallás a néprajzban.

A nép igazi vallásos gondolkozásának megismerésére a keresztény Egyházak régen, két irányban tesznek komoly erőfeszítéseket. Az első, inkább gyakorlati célú irányt az a belátás hajtja, hogy papjaiknak elengedhetetlenül tisztában kell lenni híveik igazi, belső alkatával és legsajátosabb »helyi« felfogásával a vallásról, erkölcsről, stb.; egyszerűen azért, mert ha a papság kizárólag a maga iskolás teológiájával és kánoni tudományával dolgoznék, könnyen légüres térben és a siker minden reménye nélkül, hiába és eredménytelenül próbálná a híveket az üdvözülés felé vezérelni. Ez a törekvés — a dolog természete szerint — bizonyára ősrégi, vagyis ösztönösen-önkéntelen formában tulajdonkép minden idők minden okos lelkipásztorában többé vagy kevésbé megmozdult: ezt, ha más nem, magok már az egyház sikerei igazolhatják. Ujabbán (amint általában elfogadják) a bajor Muckersdorf plébánosa, Weigert József, ezt a természetes törekvést, »religiöse Volkskunde« néven, külön tudománnyá is racionalizálta, illetőleg kiépítette.*) Célja azonban az új, módszeres tudománynak is maradt, természetesen a szigorúan-céltudatos egyházi: egy nép, illetőleg a népek valóságos erkölcsi és vallási életének felismerendő, igazi motorait — összehasonlító és oknyomozó módszerrel — a pasztorizáció szolgálatába állítani és felhasználni.

Ennél jóval önzetlenebbül tudományos irányú, a második, az olyan egyházi érdeklődés iránya, amely súlypontját eleve az idegen tárgyba helyezte át, vagyis — legalább szándéka szerint — vallástörténeti (néprajzi) céllal néz egy »másik«, *nem a tételei keresztény* »vallást»; a magáénak csak közvetett okulására. Ahogy nálunk is — csakugyan — a múlt század második felében, főleg különböző keresztény vallások kitünő papjai — egy Ipolyi Arnold, Kandra Kabos Kálmény Lajos, Kriza János, majd meg erdélyi és sárospataki református teológusok, legátusok, stb. — voltak,**) akik a magyar nép valóságos vallásos életének, »pogány« mythológiai hagyatékának öncélú megismerését — sajátos helyzetükből kinálkozó, szinte természetes és örömmel vállalt kötelezett-ségüknek ismerve fel — elsősorban fogadták el tudós feladatukul.

*) V. ö. nálunk Schwartz Elemér ismertetését, Ethnographia, 1928, 165 – 8, II.

***) V. ö. most Gyórfy, i. m. 64, I. is.

Vagy ahogy most P. W. Schmidt és az Anthropos térítőinek köre vállalkozott, például, a középausztráliai és egyéb primitívek vallásának tisztázására.

Vannak — természetesen — az Egyháznak eme két iránya közt kifejezetten ingadozó törekvések is, mint pl. a speciálisabb L. Veit-féle, amelyik a lelkipásztori és tudományos célkitűzést egyesítve a jelen és közelmúlt népi vallásosság rituáléjából akar az illető népi, majd általában »a« népi vallásos típusra következtetni*), és i. t.: a teljesség itt nem lehet célunk. Ezeknek az irányoknak a különartása különbenis, már csak azért sem lehet fontos számunkra; mert valamennyiben van — természetesen — akár önkéntelenül, akár szándékos-tudatosan egy közös kötöttség fajta. A »Bujdosó Magyar Bód Péter« ugyan**), erős nagy magyarázkodások közt (— »Valami azért megegyez az Ekklesia igaz Tudományával, Rendtartásával, az igaz és helyes, a mi azzal meg nem egygyez, azt te is igaznak és helyesnek ne tartsd, annál inkább tégedet meg ne botránkoztasson« —) meri »némely Rendtartások, költött Históriaik« leírását és előszámlálását is vállalni »nem azért, mintha díszéreteseknek tartattatnának, helyben hagyattatnának, követésre méltéknak ítéltetnének; hanem csak a' História' rendiért és hogy lássák, mi volt eredetek, nevedések az efféléknek 's miképpen tartják, a' kik effélékben gyönyörködnek«; ez azonban mégis csak — a kivétel. Az Egyház férfiai túlnyomórészt inkább csak azt veszik figyelembe, ami »megegyez az Ekklesia igaz Tudományával«, és akkor is még, amikor legőszintebben csak a néprajz-tudománynak kívánnak szolgálni, mint pl. Ipolyi, szemmel-láthatóan nem tudják magukat a külső-belső kényszereken végkép túltenni; P. W. Schmidt is feltűnően keresztényekké nézte az ausztráliaiakat.

— A magyar irodalomban most jelent meg Bálint Sándor egy, a vallásos néprajz szolgálatába állított szintetikus kísérlete *Népünk Ünnepei-ről****), de ez sem tör a Bod-fajtájú »kivételek« babérjaira, noha szerző mint világi ember és a nép dalainak gyűjtője, nemcsak hitéletének kutatója ismeretes, tehát tőle ezt is remélhettük volna. Úgyes és jó áttekintést nyújtó összefoglalása mindamellett már első szavai szerint kifejezetten csak másodsorban vállalta a hívő magyar nép, a paraszt megismertetésének ál-

*) V. ö. Marót, Ungarische Jahrbücher XVIII. 15' 2.

**) Szent Heorokrates avagy a' Keresztények között elő forduló *Innepeknek* és a' rendes Kalendárióban feljegyeztetett *Szentekeknek* rövid Históriaiok stb. 1757 (recte 1761) „ÚjJulag kiadatott Pozsonyban 1786“: a „Protestatio vagy előre nyilvánvaló megjelentés“-ben.

***), *Népünk Ünnepei*, Az egyházi év néprajza, Szent István Társulat 1938. 310. lap.

talános, tudományos célkitűzését.*) Ehhez joga volt természetesen, és okait annál kevésbé volna méltányos kutatnunk, vagy kivált kifogásolnunk, minél lefegyverzőbb szerénységgel utal ömaga tudott hiányaira és aránytalanságaira s minél becsületesebb tudományszeretettel várja, kéri másoktól a saját, elhatárolt munkájának — legalábbis a »kálvinista kegyesség» magyar megnyilvánulásainak adataival való — kiegészítét. Viszont ezen a helyen a munkát ebben a maga elsősorba állított, legsajátosabb »vallási néprajz»-i érdemében értékelni nem érezvén magunkat illetékeseknek, szerző is meg fogja érteni, hogy éppen mert becsüljük művét, azért kiséreljük meg, viszont azt legalább, ami belőle, bár mellékesen és közvetve minket is érinthet, megfelelően beállított igénytámasztással, részünkről is számon tartani s mérlegelni. Nem ellene természetesen és nem minden ponton, hanem csak úgy, és amennyit mi látunk az ügy érdekében legfontosabbnak. Ahogy Győrffy munkáját is csak a magunk szempontjából és összefüggésében, csak a magunk mértékével mértük, különben minden egyéb érdemét érintetlenül hagyva és elismerve. És csak olyan pontokon, illetve addig a fokig, amíg meggyőződésünk, hogy minden változtató javaslatunk ezeken a szerző szempontjából eleve másodrendűen fontos momentumokon, — könyvének és irányának minden lényegbeli kára nélkül — az ő elsősorban képviselt szempontjának is igaz hasznára lesz valószínűleg: jobban, mélyebben segít azt igazolni, mint ahogy ez most történhetik.

3. A vallási szállomány.**)

Példaképen tehát: emeljük ki a vallásos néprajz és a népi vallásosság tudományának közös érdekű pontjai közül elsősorban azt, amely meggyőződésünk szerint, mind a két kutatási irány számára az összes szóbajövő momentumok közül a legfontosabb. Azt amelynek elhibázott volta leghevesebben bosszúlja meg magát, illetve teszi tönkre a végeredmény megbízhatóságát; és amelynek helyesen-látása viszont a legnagyobb segítségére van az eligazodásnak, illetőleg ezen legtöbbet lendít. Értjük: az élő hit provenienciájának, azaz keletkezésének és fejlődésének a kérdését, — ahogy mondani szokták; alakulása kérdését, — ahogy talán mondanunk helyesebb volna. Hogyan állunk ezzel a magyar nép vallásos életének megismerése szempontjából?

Ezen a téren — bátran mondhatjuk, — az a vélemény a ma

*) V. ö. pl. a 240. lapon tett nyílt és félreérthetetlen kijelentését is: »könyvünk jellege a Szent György-napi szokások részletes fejtegetését nem engedi meg, hiszen itt survival-jelenségeink egész tömegével van dolgunk, amelyek minden egyházas szándékunk napjainkig elcsúszottak»

***) Mint a »hagyománynál» felfogásunk számára alkalmasabbat, mert a folytonosságot kevésbé hangsúlyozót, megpróbáljuk itt ezt a boldogult Győrffy István művéből tanult jó-magyaros műszót használni és elfogadtatni.

általánosan elfogadott, amelyet nemrég egyik leg tudósabb és legfinomabb tollú képviselője, A. Bertholet találoán jellemzett a »Motivverschiebung« címkéjével. *) Amikor tehát felismerjük, hogy a Bálint tejrödesalakulási elképzelését is ez a megjelölés jellemzi, öt eleve kitünő társaságba klasszifikáltuk és igazán feleslegesen ismételjük azt is, hogy nem tesszük öt felelőssé a »világ büneiért«, amiért szintén azoknak a tömegében áll, akik megszokták, hogy felületesen figyelve meg, bizonyos helytelen következtetéseket nézzenek ama tény felszine alá, amely szerint »az egyház — csakugyan — sohasem igyekezett kiirtani a pogány szokásokat, hanem arra törekedett, hogy azokat a keresztény szellem szolgálatába állítsa.**) Bizonyos nevezetesen, hogy nem látott hűen a dolgok folyásának olyan elképzelése, mintha egyfelől — a szelektáló egyház bölcseségével, vagy más hasonló (pl. állami erő) fellépésével szemben — a kultusz, ritus, hagyomány, szállomány, stb. mindig változatlanul megmaradna pogány eredetiségében, vagy legalább is erre törekednék, míg másfelől minden fejlődésfordulathoz új és újabbak vagy legalább is az eredeti elsőtől eltérő értelműek lennének a motivációk. A valóságban ugyanis — ha pontosan figyeljük meg — hamar kitetszik, hogy az »átfestéssel« együtt, esetleg csak észrevétlenül, mégis biztos lassúsággal, de a ritus is mindig mássá lett: soha úgy nem maradt, ahogy volt, vagy ahogy átvételre kínálattott, hanem az átinterpretálással egyidőben, mintegy kényszerű félreértése járulékaként s ennek hatására alatt, mindig többé-kevésbé az alakját (a kivitel módját) is megváltoztatta, esetleg funkciójukat eltolta, elemeiket elcsökevényesítette, vagy ellenkezőleg. Inkább úgy mondhatnók: az a szabály, hogy egy ritus kétszer nem ismétlődik meg egyformán. Ahol a ráhatás — tehát a kereszténység stb. — igazán csak a motivációt változtatta volna meg, soha igazán az a ritus be nem gyökeresedhetett. Minderről — példákkal — részletesen szölkttam az Archivum Philologicumból idézett dolgozatomban.

A folyamatot most Richard Thurnwald is úgy írja le,***) hogy a régi »egész«, amikor az érintkezésből megismert idegen kultúra hátteréhez jut, a hozzá jövő »új« következtében strukturájának kisebb-nagyobb változásain megy át. Ugyanő azt is tisztán látja, hogy ennek a »hozzájövésnek« elengedhetetlen alapfeltétele: a saját kezdemény csirái (az »elébemenés«), úgy hogy az a bizonyos »új« nyilvánvalóan a régi és az új aktív kiegyensúlyozódása útján jöhet csak létre, illetőleg e mozzanat nélkül apriori létre sem jöhet. Mi ezt (Danzellel) inkább csak úgy szoktuk kifejezni, hogy

*) L. erről „Kultische Motivverschiebung“ und „Prædeismus“ c cikkemet, Arch. Phil. 1959. 181 kk.

**) Így — többek közt — Manga János is, Virágvasárnapi népszokások a Zóbor vidékén, Látóhatár VII, 1939, 68) k, 1.

***) Methoden in der Völkercunde, Kultur und Rasse, Festschrift Otto Reches. München-Berlin, 1939, főleg 424 kk,

a kürtürjavak átvétele mindig annyira függ egy teremtő belső folyamat megindulásától, hogy az u. n. átvételt már aktiv teljesítménynek kell tekintenünk és számbavennünk. *) Igy vagy úgy azonban: bizonyos, hogy eleve reménytelen vállalkozás volna, ha egy, a valóságban ilyen folyamatot a hagyományos, egyvonalú survival-elképzelésnek papiros-mechanizmusával próbálnánk meg »befogni.« **) Az átszínezés és survival feltevéseivel csak mélység-nélkül való változásokat, teljesen mecahnisztikus-intellektuális fejlődés-sorokat lehet elképzelni, illetőleg megmagyarázni. Olyan lényegiséghez, aminővel jellegzetesnek ezt a folyamatot kell felismer-nünk, érthetően nem lehet a fix kezdőpont és evolúciósan egy-vonalú, törvényszerű haladás elgondolásaival hozzáférközni. It-ten csak az alkat állandó és eleven alakulását belülről tekinteni képes, olyan látásmód vihet célhoz, amelynek rugalmassága meg-engedi, hogy a mindig újonnan születendőt valóban így, nem sur-vivalként, hanem mindig revivalként, azaz egy adott pillanattól és (egyéni, közösségi) helyzetből mindig másként és újra — a ré-ginek legfeljebb módosító segítségével, de nem abból — létrejött-nek tekintsük.

Mintahogy — örömmel állapíthatjuk meg — épen Györffy Ist-ván is minden elmélet nélkül, pusztán a valóság józan megfigyelé-séből (tehát ennyivel is szavahihetőbben) rájött s mindig újra figyelemzvetve hirdette, ***) hogy »az iskola (— tehát még az is-kola is! —) tartósan csak arra tudja ránevelni a népet, amit az hagyományos műveltségével össze tud hangolni» s »ami a nép lelkének húrjait nem rezdíti meg, azt nem veszi be». Sőtde, mun-kájának egész tartása, (amely pl. magyar építő stílusról beszél, amikor épen azt fájjalja, hogy eddig nincs megteremtve és i. t.,) azt is tanúsítja, hogy — függetlenül túlzásaitól — alapjában ő sem tekinthetett mást döntőnek, mint a legtágabb értelemben ke-zelt mindenkori magyar alkatnak szabályozó erejét. Ha tehát ehhez még hozzávesszük ismételt tamaskodását abban, hogy lehet-séges volna bármennyire megörzöttnek is látszó elemek haszná-latát évezredekén át megszakítás nélkül igazolni; ha észrevesszük, hogyan mond ellent önmagának, amikor megengedi, sőt várja, hogy az ő paraszt-ideáljait képzett magyar »urak«, művészek való-sítsák meg, stb., — akkor semmi kétségünk nem lehet: bár ön-tudatlanul, de ő is a mi oldalunkon áll. Ő is alapjában mindent egy állandóan változó, potenciális-eleven magyar alkat teljesítő és felvevő képességéből akart levezetni, ami aztan tulajdonkép nem engedhetné meg egy bizonyos volt vagy képzelt, igen bizonytalan paraszt-pillanat (a »nomádi») kiragadását és szabályozónak álli-

*) V. ö. Amicitia, Acta Univ. Szeged, XIII., fasc. I., 1959, kül. 57 kk.

***) V. ö. Bálint is. 10 k. — Kritikánkat a surviva'-fogalomról I Társadalomt., 1955, 55 kk. és Deuxième Congrès Internat. d' Esthétique, Paris 1937, I. 276 kk.

***) I. h. 1939, 26, 18, 46; 54; 39; stb.

tását, ahogy ezt az ő következtelen programja, nyilván elméleti alapjainak tisztátalan volta miatt, de egyébként is mindenképen tarthatatlan-túlzón megköveteli.

Viszont — ezt itt még nagyobb örömmel hangsúlyozhatjuk, — szerény magyar irodalmunkban is teljes elméleti tudatossággal ilyenféle, revival-fejlődéses szemléletet fogadott el és azt a magyar népelet jelenségeire vonatkoztatva eredményesen próbálta, sőt tudta értékesíteni Ortutay Gyula, akinek ilyen újabb, dicséretes törekvéseire*) legyen elég itten céloznom. Ez — kétségtelenül — az egyetlen járható út és ezt kellene a helyesen-látás érdekében minél előbb, minél jobban kiépíteni.

4. „Nép” és vallás.

Természetes, hogy a sorainkban felvetett kérdéseket egy-két aktuális könyv megbeszélésével kapcsolatosan nem oldhattuk meg. Erre itten nem is törekedhettünk. Néhány tanulságot mégis levonhatunk már a lényeghez.

Eleve bizonyos, hogy a ma u. n. vallási néprajz hasznára válhat a néprajz vallásfogalmát kereső kutatásnak, és viszont a lekipásztornak is, természetesen a néppel való öncélú megismerkedés. De csak akkor mégis, ha a nép vallásának jelentőségéhez nem kívülről bevitt, hanem a valósághoz leghübben és leghajlékonyabban alkalmazkodó, elfogulatlan megfigyeléssel közeledünk. Így a semmivel sem indokolt állítás, hogy a magyar néphagyományokból csak nagyon csínján van jogunk pogánykori nyomokat kiolvasni, vagy bennök kivált őskultúránk eredeti mivoltának igazolásait keresni, egy ilyen állítás, különösen, ha egyházi oldalról hangzik el, a bizalmatlankodókban könnyen kelti fel a tendenciózus beállítás gyanúját. Sokan nem lesznek bizonyára hajlandók osztani Bálint felfogását is, hogy pl. a regös ének, amelyet Sebestyén, Vikár és mások nyomán megszoktak a sámánkodás beszédes maradékának nézni, mai formájában minden érdemleges »maradék» nélkül csupán keresztény eredetre vall. Valóban, mindaddig, amíg a vallásos életben és felfogásban bekövetkező lassú változásokat és mindig újabb formákat úgy fogjuk fel, mint a jóllehet bölcs belátással, de akaratát mégis kívülről diktálva elfogadtató egyház, vagy államhatalom, stb.**), szelid vagy erőszakos »nyomtésnak» eredményét, logikus lesz (meg kell engednünk) az az ellenvető gondolat, hogy így a kezdeti pogányságból valami residuum századokon át is, mégis megmaradt. Pedig a mi regös éne-

*) L. különösen *Parasztságunk életete*, Officina 1937. 29. kk.

**) Hogy a kormányzat és a nép sem áll — minden tulkapási kísérlet ellenére — ilyen csak külsőlegesen akaratoktrójló harcban, illetve hogy a konfliktusnak ilyen levezetése milyen veszélyes és hiábavaló kényértérsre visznek, erre Győrffy okfejtése is rácsméltehet.

künk, amely oly közel áll a betlehemezéshez, bizony csakugyan, épügy igazán keresztény, mint mondjuk, például az annyira pogánynak látszó »Pilátus-verés«, stb. Az efféléknek nyilván csak annyi a közük a régi pogánysághoz, hogy mindig ennek egy-egy hasonló, az új viszonyok és hatások közt örömmel félreérthető eleme volt az, ami a keresztény gondolatnak mintegy újból újjá születve (revivalként) átadta helyét. Atadta nem úgy, hogy álrühéjéba bújva (u. n. survivalként) élje tovább most már értelmevesztett életét, hanem átadta végleg, mert a helyzet belülről érett volt az új külső kínálkozására (itt: a pogány magyar a keresztény értelmezésre) és a feladott régi helyett készséggel ment bele az új és korszerű formába.

A fejlődést nem a hagyomány, a tegnapi eset tudomása viszi tovább, amely segíthet ugyan, de teljességgel hiányozhat is. A nép ritusszerűen végzett cselekedetei nem azért »élnek«, mert az ősoknél, vagy a szomszédoknál »megvoltak«, hanem mindig megújra élnek, mint olyan titokzatos-hatásos cselekedetfajták, amelyeket a nép egyedül érez legjobbaként bizonyos, vitálisan fontosnak, de ésszel mégis reménytelennek tűnő belső konfliktusai levezetésére: az ősök és szomszédok is ezért csinálták. A »továbbvitelt« tehát csak a mindig eleven emberi alkat a maga nyílt és latens tendenciáival határozza meg, amelyeket idegen gondolatok, szomszédok, stb. csak annyiban érinthetnek, amennyiben tudatosítanak; különben vonzásuk nem számít. Így az átvétel sem az akaratát diktáló egyház és a nép ellenálló pogányságának békekötése, hanem aktív cselekvésünk lesz: a survival csak akkor él tovább, hogyha revival volt, vagyis az egyház okos törekvései a nép belső szükségérzeteivel találkoztak. Az alakulásokat mindig csak az élő népi és egyéni alkat szabályozhatja, sőt még a tudatos átvételnek maradandóságát is csak ez biztosíthatja. Amennyiben tehát egyik-másik »keresztény« ritusunkban ma »pogányság«, sőt olyan pogányság is érzik, amelyről (joggal, vagy jogtalanul) úgy sejtjük, hogy még az ősi, évszázados-ezredes maradéka, — ez is semmiképp sem jöhetett másból, mint a magunk, a kiélezett jelen (»vallásos«) életpillanatokban mindig újra megelevenedni kész, örök recens-aktuális pogányságából, a »természetes vallás« soha sehol el nem apadó forrásaiból. Még az itt-ott jellegzetesen megmaradt (vélt?) »ősmagyar« karaktert is magyarázza épen a fentvázolt mechanizmus. Bizonyos nevezetesen, hogy az idegen kínálattól felébresztett és kifejlesztett csira mindig csak alkatunkba illő, a szerint való, attól kívánt lehetett, tehát az »átvételt« nem az átadó, hanem a vevő szabályozza és így a kereszténységnek, szomszédainknak s más idegen erőknél ránkhatása eleve csak a magunk »magyar« keretei közt volt lehetséges. Ha pl. a keresztény szentistváni tüzek szokása nálunk megélhetett, ez csak olyan pogány előzmények, vagy hajlandóságok inferenciáján át tör-

ténhetett, amelyek a magyarság mindenkori (legjellemzőbb) »ünneplő« alkatának valahogyan részét alkották és alkotják. A nép — mondhatnók — szükségképen az és annyi, amit és amennyit át-átvenni s magáéként lebélyegezve megtartani képes és az átvétel sokszor legmegbízhatóbb árulója s megtartója az őseredeti latens képességeknek. A »pogány« magyar lélek határai potenciálisan, kétségkívül már előzőleg addig a fokig nyúltak a kereszténységbe és az általános emberiségbe, ameddig aztán ezeknek a felkínált kincsei benne utólag meghonosodhattak; sok ősi csira (érthetően) kizárólag a kínálkozó idegenség átvételében tudatosodott és konzerválódott.

Igy azonban világos, hogy a tények helyes megpillantásának és az adatok felhasználhatóságának alapfeltétele egy olyan, egyedül megfelelő szemléletforma lesz, amely nem merül ki a hagyomány és külsőlegyes átvételének megfigyelésében, ami nem szükséges okvetlenül és nem ad okvetlenül maradandó-visszhangos eredményeket. Vallási és rítus-jelenségeknél a kiválasztó és determináló elvet sohasem külső erőszaktételben, hanem elsősorban a jelenben és a nép (egyén) jellegzetes alkati adottságában, illetve e két momentum találkozásában kell megpillantanunk, tehát: ezek pontos, elfogulatlan megfigyelésére kell a kutatásnak is irányulnia. Csak ez a két momentum fogja a fejlődés folytonosságának a látszatát és a fejlődésvonalahisztórikus kiszámíthatatlanságait egyaránt magyarázhatni.*)

Marót Károly.

*) Az itt körvonalazott módszert gyakorlatban próbálja ki most a „Szent Iván Napja” c. kísérletem [Ethnographia 1939, 234 — 297. l.] illetve ennek folytatólag megjelenendő fejezetei, amik az „ünneplő” lényegét is jelentős, új szempontok szerint fogják megvilágítani.

Elvek – Könyvek – Folyóiratok

Joó Tibor: A magyar nemzeteszmé. (Franklin Társulat, Budapest, 1939. 216 l.)

Hegel a történetileg kialakult nemzetek lényegét és célját abban a szellemi adottságban látja, mely mint múltba néző tradíció, vagy mint jövőt formáló hivatástudat élte a nemzet fiait. Ennek az értékeszmének fogalmát és elvi háttérét a nép kulturális alkotásai, irodalma, művészete és államférfiainak etikai érzülete hordozzák magukban. Ebből következik, hogy a nemzet végső, ideális célja a szellemi értékek megvalósítása. A nemzetfogalomnak ezt a kifejlődését és eszmei átszíneződését iparkodik Hegel a történetfilozófia végső principiumaiból megmagyarázni. A feleletet kutatja a nemzeti elhivatottság metafizikai kérdéseire. Ezt a nemzetéről alkotott véleményünket azonban nagyban befolyásolja az államcélról való meggyőződésünk.

A keresztény történetfilozófia ugyanis átvette a klasszikus államrendszer célkitűzését: a platóni agathon ideáját. Az újkori nemzetek is elfogadták ezt az eszmetartalmat, de újszerű értelmezéssel. A nemzetközi humánomot felváltja a nacionalizmus nemes önzése, majd ennek elfajulása a (jogosnak érzett) imperiálizmus. Viszont kétségtelen az is, hogy a nemzeti közösségnek mint történeti organizmusnak, irányító eszméje a benne rejlő szellemi erők kibontakoztatása. A nemzetállam értékrendszerének ilyen elemei pedig a jog, műveltség és a szociális jólét. Az államcéloknak ezt a hierarchiáját — a kultúrpolitikusoknak egybehangzó véleménye szerint, — a *nemzeteszmé* határozza meg. A népnek ez a lelki alkatáról formált hitvallása szélesülhet, mint cselekvési norma a nemzeteszmé természetfeletti koncepciójává. Ebből magyarázható meg, hogy a nemzetélelőadás kánonját a történelem folyamán mindig a sajátos nemzeti értékek önkifejtési vágya jelöli ki.

Ennek az eszmének kialakulását, fejlődését és irányító kihatásait vizsgálja Joó Tibor. Sorra veszi a történetfilozófiának eddigi megállapításait a nemzetet meghatározó tényezőkről. Ilyenek a közös származás, nyelv, haza, állam és kultúra. A könyv egész gondolatmenete szöges elentétben áll a nemzetértelmezés biológiai felfogásával, s ennek megfelelően történelmi példákon igazolja a szerző, hogy a közös származás még nem meghatározója a nemzetnek. Hasonlóképpen hazai és világtörténelmi nagyságok emlékirataival szemlélteti, hogy a nyelv sem lényeges alkotóeleme a nemzeti létnek. Ennek alapgyökérzete ugyanis

sokkal mélyebbre nyúlik, semhogy pusztán materiális vagy akár nyelv-közösségi körülmények meghatározhassák. De az állampolgári jogállapot sem tehet senkit automatikusan a nemzet tagjává. Hiszen akkor a nemzetnek legnagyobbjai, Rákóczy, Kossuth, Görgei, stb. száműzetésükben polgárjogukat veszve kiszakadtak volna a magyarság szellemi közösségéből. Még a haza fogalma és földrajzi helye sem az a misztikus hatalom, mely a nemzetnek alapvető kritériuma lehetne; ugyanezt kell mondanunk a közös kultúra egybekapcsoló erejéről, mely sorsközösséget csupán a közösségi érzés kialakulása után teremthet. Tehát ez is másodlagos képződmény a nemzet életében.

A magyar nemzeteszmet a szerző — híven a filozófus ideológiájához — a nemzettagok hivatástudatában, érzés- és eszmevilágában, életformájában, vagyis a nemzeti hagyományokban és azok ápolásában találja kifejeződve. Ez a szellem pedig a népi és nemzeti értékeszmék összességében testesül meg, s lényegadó célját ezeknek az értékeknek megvalósításában látja. A nemzethez tehát az ember nem biológiai, vagy adminisztratív kötelék révén tartozik, hanem egy érzelmi koeficiens belső izzása következtében. Ez a természetfeletti tényező: a hagyományok immanens hatóereje, a nemzeti célok, örömök és szenvedések átszármasztása, szellemi endozmózisa; elsősorban ez alakítja ki a közösség érzését, a nemzetségi hitét. A Bergson intuicionizmusának történetfilozófiai hatását érezzük ezekben a fejezeteknek eszmemenetében. Az érzelem és akaratszerű irracionális tényezők nyernekek. Jó elgondolásában a nemzetfogalomról alapvető szerepet. Különösen érvényesül ez a *nép* és *nemzet* párhuzamos rajzában. A nemzet a néptől az öntudatosság fokában különbözik. A nemzet kollektív személyiség, s mint ilyennek célja, hivatástudata van. Jellemzője tehát az öntudatra ébredés és hivatásvállalás. Ezzel szemben a nép fogalmának formaadó jegye nélküli etnikai tulajdonság, szokás és más népektől való elkülönülés. Így a népből nemzetet csakis ennek a szellemi öntudatunk széles körökben való elterjedése formálhat.

A magyar népi törzsekből is az ilyen értelmezésű nemzeteszme alakította ki a »Történelmi Küldött«-et. Náluk az összetartozási érzés alapjává az Arpád-család ősi hagyománya, nemzeti mítosza lett. Így jut el a szerző a magyar nemzeteszme eredetéhez. A sajátos magyar nemzetfogalom és államértelmezés első alapszínét még a kazár birodalomban kapta meg, ahol őseink egy soknyelvű birodalomban éltek és megtanulták a különböző etnikumú birodalom jellegzetes kormányzási módját. Ennek titka pedig az volt, hogy az uralkodó nép — nehogy a maga erejét meddő torzsalkodással elfecsérelje — nem törekedett a meghódított népek nyelvi beolvasztására. Uralma a többi törzs fölött helyezkedett el, de meghagyta azokat népi szokásaik, nyelvük szabad gyákorlatában. Ez a sokszínűség elevenedett meg a testvéként tisztelt hun királynak, Attilának birodalmában és ez lett az ihletője szt. István sokat emlegetett politikai alapelvének, az »*unius linguae uniusque moris*» nemzet gyengeségéről. Az Arpádok nemzetiségi politikája ehez szabta tevékenységi irányát. Ezt pedig jellemezte a heterogén származás iránt való közömbösség, a faji türelem, és az egymáshoz tartozás öntudatlan átérzése. A »ki-

sebbségi kérdés» élet letompította az az ősi bölcsesség, hogy a *nemzet* kritériuma valami egészen más, mint a vérségi kapocs. A nemzeti eszme megszemélyesítője — a törzsek felett — az „Árpád-család” volt. A hellenisztikus államfelfogás szerint pedig az uralkodó Zeus (v. Amón-Rá) fia. Ezért fordult a nemzet a hazakeresés és honalapítás idején az égi kegyelem letéteményeséhez az (Attila?)-Almos-Árpád dinasztiahoz. A nemzetfelforrás első századában — amíg a történeti magyar hivatás és közösségérzés végleg ki nem alakul, — az uralkodó személye testesíti meg az összetartó eszmét. Ez magyarázza meg, miért lett ez a család a magyar nemzeti gondolat és keresztény királyság konzerváló erejévé. S amikor a család kihal, kegyeletes ragaszkodással kutatja fel a magyarság a szomszéd dinasztiákba szakadt nő- és oldalági sarjakat. Az Árpádház teljes kihalása után pedig uralkodó hatalmuk szimbóluma, a Szent Korona nyeri el vezérlő hivatásuk misztikus erejét: a jogfolytonosság transcendens hagyományát. Az atyátvesztett nép aggodalma fejeződik ki ebben. A fiatal nép, hogy a széthullás veszélyét kikerülje, a nemzeti királyok titokzatos hatalmát, karizmáját ráruházza a magyarság és keresztény királyság frigyének nászajándékára, a Szent Koronára. Ettől kezdve lett a Szent Korona a magyar nemzeti eszme kifejezője és hordozója. A középkor kollektív államszemlélete és a keresztény univerzalizmus tovább ápolta nálunk az eurázsiai birodalomban elsajátított állam-bölcséséget: a nemzetiségi ország türelmes kormányzását.

A XIV. század azonban új feladatot állított nemzeti hivatásként a magyarság elé: a törökség feltartóztatását, a kereszténység védelmét. Ekkor mélyülnek el kultúrpolitikai kapcsolataink a nyugati államberendezkedéssel, és az újonnan megismert nemzeteszme bomlasztólag hatott a mi ősi, toleráns nemzetiségi gyakorlatunkra. A nyugati nemzetfogalom ugyanis a kizárólagos nacionalizmus irányában fejlődött. Hiszen a germán-román hangadó államok az »egyetlen-népiség» elvén épültek fel. A nemzeti kisebbségekkel szemben való féltékeny politikát a bécsi udvar először rajtunk próbálta ki. A mi passzív, bizalmatlan álláspontunk, majd később türelmetlen politikánk itt kapta a rossz példán első impulzusát. Eddig Hungária hű gyermeke volt a király palástja alatt a magyar, német, rác, tót, horvát, rutén. Most azonban a nemzet meghatározó tartalmát eloldották a hagyománytól és hivatástudattól s megtették a származás, nyelv, népiség függvényének. Érthető ellenhatás volt ez II. József németesítő törekvéseire. Ez volt a nemzeti érzés önvédelmi harca: megmenteni a hazai nyelvet, népviseletet kulturális és állami szupremáciát. Így tehát a nacionalizmus nálunk a kormány és a király ellenében fejlődött ki. Kisérő jelensége volt Kazinczyék nyelvvédő mozgalma, Bessenyei »Jámor szándék»-a, és az 1790—91-es törvénykezés nemzeti felbuzdulása. Csak Kölcsey és Széchenyi immanens történeti érzéke és átfogó humanizmusa kísérelte meg egy időre a magyarság és a magyar birodalom, a *natio Hungarica* és Hungaria eszméjét megértő alapon kiegyeztetni egymással. A Magyar Birodalom gondolatát Széchenyi képviseli nemes liberálizmussal. Pedig ekkor már izzott a nemzetállam gondolata, s ő mégis a nemzetiségi államról gondolkozott. A nemzetiségi

torzsalkodás, majd forrongás kitörését azonban ők sem tudták tartósan megakadályozni. A szerző a maga doktrinér történetfilozófiai elvi szemszögéből elítéli és a nemzeti eszme megzavaró tényezőjének tekinti a faji és nyelvi asszimilációt. Főképp Wesselényi jellemrajzában bukkan fel Joó kollektív nemzetértelmezési módja, melyhez érveit a pozitívizmus fogalmi fegyvertárából kölcsönzi. Ezért történeti fikcióját a későbbi fejlődés csak részben igazolta.

Joó könyve a magyarság történetiszemléletének uralkodó eszméit bontja lélektani tényezőire. Célja a nemzeti missziótudat és etnikai adottságok elvi kiegyeztetése. Kiindulási pontja a magyarság belső lelkisége a történeti eszmeáramlatok hullámverésében. Szívesen vettük volna azonban, ha a nemzetfogalomnak ezt a világnézeti alakulását a szépirodalom tükrében is szemléltette volna. Berzsenyi, Vörösmarty, Eötvös éppúgy reprezentánsai ennek a fejlődésnek, mint pl. a cseh irodalomban Palacky mellett Kollár és Safarik. A kategorizáló történeti érzékkel készült mű élvezését — továbbá — sokszor megzavarja a céhbeliek elvont formanyelve. — A könyv aktuális történelmi tanulságai és a kultúrtényezők elmélyedő felfejtése alapján hathatósan hozzájárul nemzetünk történelmi arcképének megrajzolásához.

Dr. Visy József.

Ujszászy Kálmán: A falunevelés szellemi alapjai. (Sárospatak, 1938. 144 oldal.)

Ez a könyv hosszú elmélkedés és gyakorlati munka gyümölcse. Érett és értékes gyümölcse. Ujszászy meggyőző erővel és világos érveléssel mutat rá arra, hogy a neveléstudomány nemcsak filozófián alapszik, hanem maga is filozófia. A falunevelés is csak akkor történhetik igazi sikerrel, ha felmutatjuk annak filozófiai alapjait, azaz megkeressük a szellem azon funkcióját, amelyeknek ismerete vezet a sajátos faluneveléshez a szó valódi értelmében. Mert nem minden nevelés, amely faluban és falusiakon történik, falunevelés, hanem csak az, amelyik a falu szelleméből fakad és a falu szellemének szolgálatában áll.

Ujszászy fejtegetései a szellemfilozófia útján haladnak: a szellem tökéletes valóság, amelyet csak magából az emberből kiindulva lehet megérteni. Ez a megértés azt mutatja, hogy a szellem csupa tevékenység és pedig immanens s transzcendens tevékenység, amelynek irányát az eszme szabja meg. Az eszme fogalma után a kultúra és műveltség, valamint a nevelés fogalmára vezet át. Az eszme a rendszerben ölt testet, bizonyítja szépen Ujszászy, a kultúra pedig a rendszer teste, ami azt jelenti, hogy a kultúra mindig a rendszer által valósul meg. Kultúra tehát csak ott van, ahol rendszer és szellem van. Azokra a mély és türelmes elemzésekre, amelyek során szerzünk az immanens és transzcendens szellem, a magas és mély kultúra között különbséget tesz, de egyszersmind a köztük levő szoros, eltipphetetlen viszonyt megvilágítja, ezáltal csak reámutatni akarunk. Olvasásuk megtermékenyíti a gondolkozást.

A rendszer és eszmét kialakító kultúra elválaszthatatlan a nemzet fogalmától. Amit itt Ujszászy a faj, nép, nemzet fogalmairól mond s a kö-

zöttük lévő összefüggésről megállapít, az a legjava magyar filozófiához tartozik s méltó a tanulmányozásra. Szinte megtámadhatatlanok azok a fejtegetések, amelyekben azt mutatja ki, hogy úgy a faj, mint a nép, igazi értékévé csak a nemzetben és a nemzet által lesznek. Ebből pedig az következne, hogy a nemzet a maga lényege szerint független úgy a fajtól, mint a néptől. A nemzetben voltaképpen a szellem ölt testet, mert hiszen a nemzet éppen úgy lehetetlen kultúra nélkül, mint kultúra nemzet nélkül.

Ezen fejtegetéseknek alapján Ujszászy azt a szerepet vizsgálja, amelyet a nemzet életében a falunak be kell töltenie. A falu helyzetét itt az határozza meg, hogy amíg a város a magas kultúra hordozója, addig a falu a mély kultúráé. A falu feladata tehát az, hogy a város kultúráját szakadatlanul a maga mélyéből feltörő kultúrával föltse meg s ez által gondoskodjék arról, hogy a terjedelmében nagy kultúra mély kultúrává legyen, s egyszersmind nemzeti jelleget is nyerjen. Miután pedig a kultúra mindig kölcsönhatások gyümölcse, azért a túlnagy városok éppen olyan veszedelmesek a kultúrára nézve, mint az eltanyásodás, mert mind a kettő lehetetlenné teszi azt, hogy az egyén a közösségnek élő és integráns tagja legyen.

Ujszászy könyve a magyar irodalomnak igazi gazdagodását jelenti s óhajtható volna, hogy hatására a könyvben foglalt kérdések komoly és elmélyedő vita tárgyává tétessenek.

Bartók György.

CC-0. Cluj / Central University Library Cluj

Málnási Bartók György: Ember és élet. A bölcséleti antropológia alapvonalai. Budapest, Franklin-társulat kiadása, év nélkül (1939).

Bölcséleti antropológia: ez a megjelölés nyilvánvalóan az emberről megtudható legmagasabb rendű ismeret rendszerét jelenti; vajjon hogy lehet hozzájutni? Talán mindazon ismeretek összegezésével, amiket az ember testi-lelki mivoltát kutató tudományok felderítenek? Ez bizony még csupa empiria maradna, annak érzi mindaz a tudomány, amelyik részt vesz ebben a kutatásban és semmiféle sommálás se tehetné filozófiai jelleművé az ilyen összegezést. Akkor hát talán metafizikai spekulációk adhatnák azt a pluszt, ami az empiriában nincs meg? Milyen igazán készítő gondolat, pl. az élet jelenségeiben megnyilatkozó lélek mellett, vagy azon túl, még egy metafizikai vagy teológiai lelket is fölvenni. Csakhogy mivel tudhat többet a lélekről ez a spekulatív készség, mint a lelkiismeretes tapasztalati kutatás? Ez se jelenthet filozófiai nyereséget. Filozófiai méltóságra az emberismeretet is az nemesítheti, ami a természet magyarázatát is: ha az egyes egyedül egy helyről, a tapasztalatból nyert ismereteket sikerül visszavinni azon szervező elvekre, melyek az ember tényleges tapasztalati mivoltát organizálják: azzá az egységgé szervezik, aminek tapasztaljuk. — Az egyoldalú és szűk látókörű empiria és a maga állításai érvényével nem törődő metafizikai spekuláció helyébe így állítja a Bartók új könyve az ismeretelméleti öngazolás alapján a tapasztalat végső ma-

gyarazó elveit kereső rendszeres értelmi munkát, mint amely egyedül igényelheti, hogy filozófiának neveztessek, s a könyv egyik legtisztább nyeresége, éppen az lesz, hogy ennek a filozófiai eszménynek öngazolását engedni átélmi olvasójával, mert a szemünk láttára szervezeti meg azokkal a feltárt elvekkel a tényleges sokféleséget, melyet mindenki magában megtapasztal, — a dolog természetéből folyik, hogy Bartókot, a filozófust, nem ennek a sokféleségnek ezer alkotó mozzanata érdekli itt, ezeket ő maga is sokkal több részletességgel tudta volna továbbá bővíteni, — hanem az egység, az *egészesek* ténye, a részek, annyira, amennyire ezt az egészet szolgálják és bizonyítják, mert létesítik és fenntartják, úgy, hogy az egész éppen csak részeiben él s viszont a részek autonom élete tartja fenn az egészet.

Találja pedig az ember tényleges egységének ezt a szervező elvét az öntudatosságban megteljesedő szellemi mivoltban; ezzel azt a heurisztikus elvet állítja a központba és viszi keresztül, melyet a német idealizmusban Kant és Fichte fedeztek fel s melyet a metafizikai rendszerek bukása után csaknem elfelejtett a lélektan, s nálunk pl. Böhm Károly élete művéből a mai napig is alig engedte jogos helyét elfoglalni: hogy a test és lélek kettősségbe szétszakított (s jórészt teológiai spekulációk kedvéért me-reven széjjeltartott) ember magyarázata helyébe azt a tényleges egységet kell tenni, melyben ott szerepelnek, mint alkotó mozzanatok, az érzéki, vagy testi világ adatai, éppúgy, mint a lelki, vagy szellemi mozzanatok, de bár ez az egység tovább nem elemezhető végső tény, s így örök nyílt titok, — valósága tény, s az igazi ugró pontot az jelenti, hogy az anyag egyszer csak olyan valamit hoz létre, ami nem anyag s ami több, mint ő maga, mert egyszer tudomásul veszi, saját magát s azt, ami létesítette, az anyagot; ebben a piuszban van méltósága és ereje, mert mikor egyszer a folyamat megteljesedik ezzel az öntudatos mozzanattal, akkor az egész úgy tűnik fel, mint amelynek célja az öntudatosság kitermelése s mintha az öntudat a saját maga organizálására használta volna az egészet, mert amennyire a külső világból rendre a magáévá tette, lelki és szellemi birtokká, amit annak behatásai elébeadtak, annyira fejlődött ki ezekben az átformált, lelkivé tett adatokban, saját magát, annyi életterületet, élelmezőt teremtett magának a valóság világában, ezekben azonban, amíg annak a sok behatásnak ideális megfelelőjét, képét megalkotja, saját magát fejezi ki és valósítja meg; először csak úgy, hogy érzi a maga külön voltát, aztán tud is erről, s végre, hogy erről a maga tudásáról s ezzel egész szervező tevékenységéről is tud: így bontakozik ki, az érzéki tevékenységek kezdő mozzanataiból, a lelki s ebből a szellemi élet, pontosabban: a lelki és szellemi én, mert lényegében az ember egész élete ennek az ő lényeges mivoltának kibontakozása, amire az érzéki, anyagi világ az alkalmi ok, mikor azt az előre preformált alkatot kifejlésre ösztökéli, amelynek lényege az, hogy átszellemesítse az egész valóságot, melynek az ember tapasztalatai révén birtokába jut. Mert ő maga is gyarapszik és ezzel izmosodik s tehát tisztul s végre önmaga ura lesz, aminl a dolgok valóságából mindig többet megtapasztal, mert az ő létezési módja az, amit Bartók a Böhm Károly axiomatikus jelentőségű

tételét alapul téve mondja, hogy a maga létében másnak létét fejezi ki. A szellem nincs úgy, mint valami metafizikai entitás, hanem úgy van, hogy magamagát szüntelenül érvényesíti, valami másban, ami nem ő, de ami csak úgy lesz az ő birtoka, hogy átformálta a magas szellemi múltába: mikor képpé lelkesítette a sok benyomást.

Ezzel a lélektanok megalkotásához meg van nyerve a természetes és elvileg végleges heurisztikus elv és a természetes nézőpont, Ezzel a lélektan, melyről Spengler azt az erős, de jogos — és szükséges — kritikát mondta egyszer, hogy az »ein Jagdgrund aller Flachköpfe«, s ahol a szempontok értéktelensége még a legfontosabb tudnivalókat is nem egyszer a »tudni nem érdemes« szintje alá süllyesztette, mert szétatomizálta s egy zárt kaszt tolvajnyelvével végleg érthetlenné tette mindazt, amit *Gárdonyi* egyszer a világon az egyetlen tudni érdemesnek mondott, — megtalálhatja a saját maga súlypontját, mert most minden részletnek ki lehet jelölni helyét egy természetes rendszerben, abban, amelyben a valóságban megszervezi magát az egész lelki világa s benne az ember egységes valósága. Mert most az egyetlen alanyt teheti oda minden funkció forrásául és értelmezőjéül az ént, aki lesz, az érzékletekben s a magasabb tevékenységekben; jól esik olvasni, hogy végre egy lélektan nem teszi külön alanyokká az emlékezést, érzést, akarást, stb., hanem beszél az emlékező énről, a figyelő, érző, akaró, stb. énről, — talán hozzájárul ezzel annak a sokszor elképpesztő sekélyességnek megszüntetéséhez, amely úgy beszél képek kapcsolódásáról, feleledéséről, de még gondolkozásról, érzésről, vagy ítélésről is, mintha semmi köze se volna az énhöz, mert nem eszmél rá az egyszerű kérdésre: ki érez? ki emlékezik? ki ítél? stb. Hiszen *James* annyira ment, hogy kimondta s utána mondták sokan: nem is kell az én, nem elég, hanem csak úgy »it thinks« az emberben! — Hogy az öntudat ezen centrális szerepének kimutatása a *nemtudatos* gondolata körüli ködös nézeteket kellő kritikában részesíti, csak azért emlitem külön, mert egyik jótéteményének érzem, hogy a sok végig nem gondolt és üres fontoskodásokkal felelt nagyképűségeket leleplezi (l. a 28.§-t); nem ártott volna veszedelmességüket is kellőképpen reflektorfényvel megvilágítani.

De az egész műből ugyanez a jöltévő és erősítő világosság árad az olvasóra; minden oldala arról beszél, hogy az írónak igaza átélt s azért az élmény evidenciájával ható életdarabja ez az egész munka, a tapasztalat bőséges kincstárából való konkrét adatai éppúgy, mint amikkel az egésznek értelmét adja, a végső magyarázó elvek, amik éppúgy valóságok, mint a konkrét tapasztalatok, hiszen azokat teszik éppen valósággá; — kitűnő illusztrációja a saját tételeinek: hogy a maga világa fölé emelkedő én hogy telik meg a szabadság és az öröm magasrendű érzéseivel, amíg a tiszta *theoria* szintjén végignyomozza a magá birtoká eredetét és bizonyossága s jogai finom gyökereit s ez a nyugodt, érett, magabizó érzellet elárad nyelvezetén is, az egyenletesen, tisztán folyó előadásban, melyet valami magasrendű derű önt el, néha, ahol helyén van, a humor finom nedűjével még vonzóbbá zamatosodva, még ha egy-egy megjegy-

zésébe egy-egy csipősebb ötlet attikai savát csöppenti is belé (pl. 124., 164., 177. old., de sok más helyen is).

Azt hiszem azonban, hogy éppen a vázolt gondolatmenet belső logikája készítésére hozzá szabad tennem az elmondottakhoz, hogy a könyvben feltárt magyarázó elveket nézetem szerint még továbbá is lehetne visszafelé nyomozni, vagyis a *proteron haplos* rétegében még egy másik alaptevékenység ilyen létesítő funkciót is számbavenni, ez az értékelő tevékenység. Főleg a lélek és szellem megkülönböztetésében kibontakozó probléma adja ehhez a koronatanú illusztráló példáját. Hogy a test és lélek, vagy anyag és szellem, vagy akárhogy szóljon a nyelvi megkülönböztetés, az értékelő tudat becsülő és ezzel ragsort megállapító műveletének gyümölcse, ez annyira tiszta tétele az axiológiának, hogy nincs miért nagyozni vele. De éppen olyan könnyű belátni, hogy a lélek és szellem elkülönítése is ugyanannak az értékelő tevékenységnek meg nem kerülhető kényszerrel végzett adaléka a világképhez, a Bartók könyve lépten-nyomon illusztrálja is ezt a ténnyt: a szellem, amint újra meg újra kifejti, az öntudatosságban megteljesedő lélek, vagyis, végezetre, a szellem az én lényegessége s ami lelki, az is az én megvalósulása, — hogy csak tudat tárgya lehet-e, míg a szellem az öntudaté, ez talán szintén nem az igazi lényeges mivoltához tartozik, — mindenesetre az én megszerveződése a lelki éppúgy, mint amit szelleminek, vagy szellemnek mond a nyelv, — azzal, hogy a lelki fölé emeli, azt árulja el, hogy az értékelő tudat állít fel rangkülönbséget a kettő közt, — hogy milyen labilis osztályozással, mutatja már csak az is, hogy a különböző nyelvek léleknek mondják azt, amit szívesebben mondanának szellemnek, s mégis senki se érzi kisebbitésnek, ha pl. a görög *pneüma ho theost* a magyar fordítás *léleknek* adja vissza, míg a német megtártja a *Geists* szót. — Mindez csak annak illusztrálására szolgáljon, hogy az értékelő tevékenység adalékait egyáltalában autonom tényezőknek kellene érvényesíteni a világmagyarázásban, mert autonom lelki magatartás az, s akkor talán a tudat és öntudat viszonyában is elárulja magát ez az axiológiai mozzanat.

Mindez azonban csak jelentőségét kívánja hangsúlyozni ennek a komoly és súlyos műnek, s legföllebb azt emelem ki, hogy ami legnagyobb érdeme; a végiggondolás igazán filozófiai műveletére ezzel a még tovább készítő indítással éppúgy felhívja az olvasót, mint előtárt pozitív tanaival. Minő kiváló hatása lehet a lélek tanulmányozása számára elsősorban a lélektanban, de aztán a cselekvés elméletére s ezzel az erkölcs-magyarázatára s az esztétikai elmélkedésre, mindenek fölött pedig mindezek gyümölcsöztetésére a nevelés tanában, könnyű volna előre megrajzolni, — de igazi nyereségnek azt tartom, hogy a filozófiai szellemet árasztja magából, pretenzió nélkül, de annál természetesebb vonzó erővel, s amíg az egyéni és világfelfogás melegét és csaknem vallomásszerű személyes jellemét hordozza magán, annyira, hogy egész felfogása, egész filozófiája alapját mutatja meg benne (Előszó), addig egyben egyetlen emberi, tisztán az észelvek érvényesülését mutató jelentősége is akkora, hogy feltétlen értékű gazdagodásnak üdvözlőnké akármilyen gazdag irodalom, mennyivel inkább a mi szerény tudományos irodalmunk.

Auszüge.

La statistique au service de l' éducation pour la collectivité. — par Ch. Schneller. (Cours d' ouverture á l' Université de Szeged.)

En soulignant la nécessité d'enseigner la vérité indépendemment de toute autorité qui voudrait intervenir dans les affaires de la science, le professeur Károly Schneller déclare que la statistique deviendra une science en tant qu'elle parviendra à déterminer les causes de la régularité fournie par les données numériques. La plupart de ces régularités constatées en rapport avec la société sont susceptibles de corroborer la conscience collective et les sentiments de sociabilité, ceux-ci étant déjà éveillés par la pression que l'étatisme exerce sur l'individu. Le nombre est en lui-même chose indifférente. Mis en rapport avec la société humaine et une fois entré en relations avec les facteurs de temps et d'espace, le nombre intéressera non seulement notre intelligence, mais il pourra toucher à nos sentiments qui établissent une échelle de valeurs; enfin il pourra faire appel à notre volonté de changer l'état actuel des choses qui s'exprime dans ce nombre. Le simple spectateur des nombres de la statistique et en premier lieu les milieux dirigeants et administratifs, ces derniers ayant le pouvoir de tout changer, comprendront facilement que les relations numériques ne sont pas anodines du point de vue du bien-être et de l'équilibre sociaux. On entrevera alors des normes qui résultent de ces nombres en invitant à prendre l'initiative d'une réaction. Sinon, les hommes chargés de responsabilité entreront en conflit avec la communauté dont l'état se reflète fidèlement dans les nombres de la statistique.

Über den Begriff und die Hauptprobleme der Ästhetik. *Von Gyula Mitrovics.*

Die Aufgabe der Ästhetik ist die zusammenfassende Untersuchung der Prinzipien, mit besonderer Rücksicht darauf, dass man die Ergebnisse in das allgemeine Begriffssystem des menschlichen Wissens einfügen könne. Der Gegenstand der Ästhetik ist also das Schöne, welches in den Eribnissen der menschlichen Seele erscheint.

Man unterscheidet das Natur- und Kunstschöne.. Das Naturschöne besteht aus den Elementen der Naturerscheinungen, die mit unserer Seele übereinstimmen.. Auch in der Natur sucht der Mensch sich selbst und bemüht sich unbewusst in der Kunst das ewig Menschliche zur Geltung zu bringen, demzufolge kann das Kriterium des Schönen nur der menschliche Geist sein. Das Wesen der Kunst ist also nicht die Nachahmung, sondern die Nachbildung, die Nachschöpfung, besser gesagt der Ausdruck, der sich bemüht in einem Kunstwerke zur Geltung zu gelangen.

In diesem Kunstausdruck ist der Inhalt oder der Gegenstand mit der

Form völlig verschmolzen und der Gegenstand des Kunstausdruckes ist ein Erlebniskomplex der Künstlerseele.

Die Ästhetik beschäftigt sich also mit den Schönheitswerten. Man unterscheidet subjektive und objektive Schönheitswerte. Der subjektive Wert ist das Schönheitserlebnis und der objektive das Kunstwerk..

Religion und Volk. von Karl Marót.

Einige Neuerscheinungen unserer volkskundlichen Literatur gaben uns Anlass zu zeigen, wie ein jedes Wissen um Volksreligion und selbst gar die pastoralen Ziele der sogenannten religiösen Volkskunde durch die landläufige Entwicklungsbetrachtung religiöser Geschehnisse nachteilig beeinflusst sind. Die Grundprinzipien einer viel berichtigeren, sich unerwartet fördernd erweisenden Betrachtungsweise glauben wir auch zuletzt in unserer deutsch verfassten Abhandlung: »Kultische Motivverschiebung» und »Praedeismus» (Archivum Philologicum, 1939, S. 181—191.) entwickelt zu haben.

Es handelt sich—kurz—darum, dass Riten und namentlich religiöse Riten, nie als reine Tradition, d. h. als einfach von den Vorfahren übermittelte, von den Nachbarn übernommene usw. angesehen werden dürften. Riten pflegen zunächst als Revivals (nicht Survivals), d. h. deshalb und dann sich zu wiederholen und fortzupflanzten, weil und wenn sie in einer bestimmten, logisch unlösbaren, psychischen Lage eben durch ihr sublogisch-rätselhaftes Wesen, als die zur Lösung jenes vital drückenden seelischen Konfliktes wunderbar entsprechendsten empfunden und so immer wieder von neuem notwendig ersehnt, gesucht und entdeckt wurden.. »Entwicklung» wird so selbstverständlich als Funktion einer psychogenetischen Situation aufzufassen sein, und nicht bloss Motivierungen, aber auch Form (Ausführung) der Riten werden aus immer anderen, inneren und äusseren Lage heraus, immer neu und anders hervorgehen, wobei auch die »Vergangenheit» selbstverständlich nur mitzuwirken vermag. (Ähnliche Entwicklungsvorstellungen wurden in letzterer Zeit auch von Th. W. Danzel, R. Thurnwald u. a. vorgetragen.) Natürlich hängt damit auch eine radikal veränderte Auffassung des Wesens, der Ziele usw. eines Feste, also des Begriffes »Fest» am engste zusammen. So die Tragfähigkeit solcher Grundideen, wie die gehörige Festauffassung, stehen wir jetzt an einem Beispiel auf die Probe (s. Johannisfeier in Ungarn, Ethnographia-Néj élet 1939, 254., ff.), dem zusammenfassend eine prinzipielle Systematisierung der Riten, und dann auch überhaupt der folkloristischen Methodentechnik folgen soll..

TARTALOM:

1. FÜZET: Bartók György: Schneller István 1—2. lap. — Dr. Horkay László: Van-e magyar filozófia? 3—9. lap. — Prohászka René: A pszichológia tárgyának kettős meghatározása. 10—17. lap. — B. Wigersma: Die religiöse Weltanschauung und die Philosophie. 18—33. lap. — Elvek, Könyvek, Folyóiratok rovat alatt: Dr. Mészáros Olga: Földrajz és filozófia. 34—36. lap. — B. Gy. Yarnall Hartshorne Jr.: The German University. 37. 1. — B. Gy.: Kislegyi Nagy Dénes: Universalismus. 37—38. 1. — B. Gy.: Tankó Béla: A modern világkép kialakítói. 38—39. lap. — Auszüge 40. 1.
2. FÜZET: Imre Sándor: A hagyományok kétféle hatása 41—49. lap. — Tettamanti Béla: Oktatás és oktatásemélet 50—64. lap. — B. Wigersma: Die religiöse Weltanschauung und die Philosophie. 65—91. lap. — Elvek, Könyvek, Folyóiratok: Aldobolyi Nagy Miklós: Makkai Sándor: Tudománnyal és fegyverrel. 92—95. lap.
3. FÜZET: Bartók György: Történet és értékelés. 99—112. lap. — Zolnai Béla: Európa és a magyar irodalom. 113—126. lap. — Elvek, Könyvek, Folyóiratok rovat alatt: Baranyai Erzsébet: E. R. Jaensch: Der Gegentypus. 127—130. 1. — Dr. Berg Pál: Várkonyi Hildebrand: A gyermekkor lélektana I. 130—134. lap. — Újszászi Kálmán: Kondor Imre: Az európai filozófia problémáinak története. 134—135. lap. — Dr. Horkay László: Ignác Imre Böhm természetfilozófiája és Inotai Imre: Böhm természetfilozófiai alapgondolatai. 136—137. lap. — Kivonat. 137—138. lap.
4. FÜZET: Schneller Károly: A statisztika a kollektív lelkiismeret szolgálatában. 139—150. lap. — Mitrovics Gyula: Az esztétika fogalma és főbb problémái. 151—167. lap. — Marót Károly: Vallás és nép. 168—177. lap. — Elvek, Könyvek, Folyóiratok: Visy József: Joó Tibor: A magyar nemzeteszmé. 178—181. lap. — Bartók György: Újszászy Kálmán: A falunvelés szellemi alapjai. 181—182. lap. — Tankó Béla: Málnási Bartók György: Ember és élet. 182—185. lap. — Auszüge 186—187. lap.

Közelebbről megjelentek:

Marót Károly: »Kultische Motivverschiebung und »Praedeismus.« Bp. 1939.

Zolnai Béla: Szavak sorsa. Magyar gondolatformák. Bp. 1939.

Sulica Szilárd: A szegedi egyetemi könyvtár válságos helyzete. Szeged, 1939. BCU Cluj / Central University Library Cluj

Horváth Barna: A közvélemény ellenőrzése. (Acta Universitatis Szegediensis) Szeged, 1939.

Tankó Béla: A világnézet kérdése és a református elvek. Debrecen, 1939.

Vajthó László: Reviczky Gyula, Bp. 1939.

Péter Zoltán: Világnézet-tani alapvetés. Debrecen, 1939.

Horváth Barna: Az utópia értelme. Szeged, 1939.
